नं० ६५२-घ

कामन्दकीयनीतिसारः (नीतिशास्त्रम्) (अपूर्णम्)

नं० ६५२-घ

पत्राणि ३६

~~नं० ६५२-घ~~

नं० ६५२-घ (अपूर्णम्)

कामन्दकीयनीतिसारः (नीतिशास्त्रम्)

कामंदक

कामं श्रीगणेशाय नमः ॥ यस्य प्रभावाद्भुवनं शाश्वते पथि तिष्ठति ॥ देवः स जयति श्रीमान् दण्डधारो महीपतिः ॥१॥ वंशे विशाले वंश्यानामृषीणा
१ मिव भूयसां अप्रतिग्राहकाणां यो बभूव भुवि विश्रुतः ॥२॥ जातवेदा इवार्चिष्मान्वेदान्वेदविदांवरः योधीतवान्सुचतुरश्चतुरोप्येकवेद
वत् ३ यस्याभिचारवज्रेण वज्रज्वलनतेजसः पपात मूलतः श्रीमान्सुपर्वा नन्दपर्वतः ४ एकाकी मन्त्रशक्त्या यः शक्त्या शक्तिधरोपमः
आजहार नृचन्द्राय चन्द्रगुप्ताय मेदिनीं ॥५॥ नीतिशास्त्रामृतं धीमानर्थशास्त्रमहोदधेः समुद्दध्रे नमस्तस्मै विष्णुगुप्ताय वेधसे ६
दर्शनात्तस्य सुदृशो विद्यानां पारदृश्वनः राजविद्याप्रियतया संक्षिप्तग्रन्थमर्थवित् ७ ॥ उपार्जने पालने च भूमेर्भूमीश्वरं प्रति य
त्किंचिदुपदेक्ष्यामि राजविद्याविदां मतं ८ राजास्य जगतो हेतुर्वृद्धेर्वृद्धातिसम्मतः नयनानन्दजननः शशाङ्क इव तोयधेः ९ यस्मि
स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजाः अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव १० धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परपुरंजयं राजानमभिमन्यन्ते प्रजाप
तिमिव प्रजाः ११ प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्द्धयति पार्थिवं वर्द्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तदभावे सदप्यसन् १२ न्यायप्रवृत्तो नृपतिरात्मानमथवा प्र राम
जा त्रिवर्गेणोपसंधत्ते निहन्ति ध्रुवमन्यथा १३ धर्माद्वैवस्वतो राजा विधायभुजे भुवं अधर्माच्चैव नहुषः प्रतिपेदे रसातलं १४ तस्माद्धर्मं १
पुरस्कृत्य यतेतार्थाय पार्थिवः धर्मेण वर्द्धते राज्यं तस्य स्वादु फलं श्रियः १५ स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोषो बलं सुहृत् एतावदुच्य

तेरम्भंसत्वबुद्धिव्यपाश्रयं १६ आलंव्यकल्पवत्समनं वुध्यालोकिननिर्गमः सम्भागस्यास्य भापयतेनसततोत्थितः १७ न्यायेनार्ज्जनमर्थ
स्यरक्षणंवर्द्धनंतथा सम्यक्प्रतिपतिश्चराजवृत्तंचतुर्विधं १८ नयविक्रमसंपन्नःसुस्थानश्रियंतयेच्छ्रियं नयस्यविनयोमूलंविनयः
शास्त्रनिश्चयः १९ विनयोहीन्द्रियजयस्तद्युक्तःशास्त्रमृछति तन्निष्ठस्यहिशास्त्रार्थाःप्रसीदंतिततःश्रियः २० शास्त्रंप्रज्ञाधृ
तिर्दाक्ष्यंप्रागल्भ्यंधारणिष्णुता उत्साहोवाग्मितादीर्घमापत्क्लेशसहिष्णुता २१ प्रभावःशुचितामैत्रीत्यागःसत्यंकृतज्ञता कुल
शीलंदमश्चेतिगुणाःसम्पत्तिहेतवः २२ आत्मानंप्रथमंराजाविनयेनोपपादयेत्ततोमात्यांस्ततोभृत्यांस्ततःपुत्रांस्ततःप्रजाः २३ स
दानुरक्तप्रकृतिःप्रजापालनतत्परः विनीतात्माहिनृपतिर्भूयसींश्रियमाश्नुते २४ प्रकीर्णविषयारण्येधावन्तंविप्रमाथिनं
ज्ञानांकुशेनकुर्वीतवशमिंद्रियदन्तिनं २५ आत्माप्रयत्नेनार्थेभ्योमनःसमधितिष्ठति संयोगादात्ममनसोप्रवृत्तिरुपजाय
ते २६ विषयाविषयक्षोभेनमनःप्रेरयतीन्द्रियं निरुध्यात्मप्रयत्नेनजितेतस्मिन्जितेन्द्रियः २७ विज्ञानंहृदयंचित्तंमनोबुद्धिश्चतत्स
मं अनेनात्माकरोतीहप्रवर्त्तननिवर्तनं २८ धर्माधर्मौसुखंदुःखंमिछाद्वेषौप्रयत्नवच प्रयत्नज्ञानसंस्काराआत्मलिंगमुदाहृतं २९
ज्ञानस्यायुगपद्भावोमनसोलिंगमुच्यतेनानार्थेषुचसंकल्पःकर्मचास्यप्रकीर्तितं ३० श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचेतिपंचमीपायुपस्थं

कामं० हस्तपादौ वाक्केनी द्विपसंग्रहः ३१ शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गंधश्च पंचमः उत्सर्गानंदनादानगत्यालापाश्च तत्क्रियाः ३२ आमामनश्च तद्धि
२ जैरंतकरणउच्यते आभ्यां तु सप्रपत्नाभ्यां संकल्पस्तु उपजायते ३३ आत्मबुद्धींद्रियाणपर्याविद्भिः करणमुच्यते संकल्पाध्यवसायाभ्यां
सिद्धिरस्य प्रकीर्त्तिता ३४ उभे एते हि करणे प्रत्यानन्तर्यके स्मृते तस्मात्प्रयत्नसंरोधाद्धारयेत्त्रिमतिक्षती ३५ एवं कारण
साम्यप्राप्तिं संप्रपाल्यात्मानमात्मना नयापनपविद्राजाकुर्वीत हितमात्मनः ३६ एकस्यैव हि पोषणात्तो मनसः संन्निवर्हणे महीं
सागरपर्य्यंतां सकपंत्यवजेष्यति ३७ निपावसानविरसैर्विषयैरपट्टाशिभिः गच्छत्यापिसतत्त्वहपकारीवतत्रपतिर्महं ३८ मज्ज
मानो यकार्येषु विषमां धीहतेभ्रणः आवहत्यु तमपदां स्वपमेवापहं तपः ३९ शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गंधश्च पंचमः एकैक
मत्वमेतेषा विनाशप्रतिपत्तये ४० श्रुत्विशाव्यां कुराहारो विदूरभ्रमणाक्षमः लुब्धकाह्वीतत्लोभेनमृगो मृगपतेर्वधं ४१ गि
रीद्रशिखराकारो विलपान्मलिनद्रुमः करिणो स्पर्शसंमोहाद्दालानेपतिवारणः ४२ स्निग्धदीपशिखालोके विलोभितविलो राम
चनः मत्तमग्धत्सपंमोहात्संतेगः सहसापतत् ४३ दूरेपि हिभवन्स्वेरयाप्रसलिलेचरन्मीनस्तु सामिषं लोहमास्वाद्यपतिमृत्सवे २
४४ गंधलुब्धोमधुकरो दासवपिपासया अघेत्यसुस्त्वसंवारागजकर्णज्वलज्वलां ४५ एकैकसोविनिघ्नंति विषपाविषसन्निभाः

क्षपीतसकपंनस्याद्यःसमंपंचसेवते ४६ सेवेतत्वसंप्राप्तान्कामान्नात्यासक्तोवशी सुखंहिफलमर्थस्यतन्निरोधेवृथाश्रियः ४७ निका
मसक्तमनसांकान्तामुखविलोकने गलंतिगलिताश्रूणांयौवनेनसहश्रियः ४८ धर्मादर्थोऽर्थतःकामःकामात्सुखफलोदयःआ
त्मानंहंतितेनोहत्वायुक्त्यायाननिषेवते ४९ नामापिस्त्रीतिसंह्लादिविकरोत्येवमानसं किंपुनर्दर्शनंतस्याविलासोल्लासित
भ्रुवः ५० रहःप्रचारकुशलामृदुगद्गदभाषिणी कंननारीरमयतिरक्तांतलोचना ५१ मुनेरपिमनोवश्यंसरागंकुरुतेऽङ्गना प्र
सन्नेकांतिजननसंध्येवप्राणिमंडले ५२ मनःप्रह्लादयंतीभिर्मदयंतीभिरप्यलं महान्तोपिहिभिद्यन्तेस्त्रीभिरद्रिरिवाचलाः
५३ मृगयाक्षास्तथापानंगर्हितानिमहीभुजां दृष्टास्तेभ्यस्तुविपदःपांडुनैषधवृष्णिषु ५४ कामःक्रोधस्तथालोभोमदोहर्षोमानो
मदस्तथा षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्तेसुखीनृपः ५५ दंडक्योनृपतिःकामात्क्रोधाच्चजनमेजयः लोभादैलुराजर्षिर्वातापि
र्हर्षतोऽसुरः ५६ पौलस्त्योराक्षसोमानान्मदाद्दंभोद्भवोनृपः प्रयातानिधनंत्वेतेशत्रुषड्वर्गमाश्रिताः ५७ शत्रुषड्वर्गमुत्सृज्य
जामदग्न्योजितेन्द्रियः अंबरीषोमहाभागोबुभुजातेचिरंमहीं ५८ वर्द्धयन्निहधर्मार्थौसेवितौसद्भिरादरात् निगृहीतेन्द्रियःप्रा
ज्ञःकुर्वीतगुरुसेवनं ५९ शास्त्रायगुरुसंयोगःशास्त्रंविनयवृद्धये विद्याविनीतोनृपतिर्नकृच्छ्रेष्ववसीदति ६० वृद्धोपसे

का॰ म वीरःपतिःसतांभवतिसंमनः प्रेर्यमाणोप्यसद्वृत्तैर्नाकार्येषुप्रवर्त्तते ६१ आहर्त्तानःप्रतिदिनंकलाःसम्यग्ग्रहीपतिःशुक्लपक्षेइवविचर
३ न्शशांकइववर्द्धते ६२ जितेन्द्रियस्यनृपतेर्नीतिशास्त्रानुसारिणः भवंतिज्वलितालक्ष्म्याः कीर्त्तयश्चनभःस्पृशः ६३ इतिस्मर
ज्ञाविनयीनपार्थिवोनिषेवमाणोनरदेवसेवितं पदंसमाक्रामतिभास्वरंश्रियःशिरोमहारत्नगिरेरिवोन्नतं ६४ इयंहिलोक
व्यतिरेकवर्त्तिनीस्वभावतःपार्थिवतासमुद्धता बलान्तरेनांविनयेतियोजयेत्प्रयस्यसिद्धौविनयःपुरःसरः ६५ परंविनीतःसम
यैनिसेव्यतांमहीपतीनांविनयोविभूषणं प्रवृत्तदानोमदुसंचरत्करःकरीवभद्रोविनयेनशोभते ६६ गुरूक्तविद्याधि
गमायसेव्यतेअनाचविद्यामनयेमहात्मनां अनानिवर्त्तीतिमनाग्निबेधसामसंशयंसाधुभवंतिमन्यये ६७ सुनि
पुणामुपसेव्यसद्गुरुंचिरमनुवृत्तिपरोविभूतये भवतिहिविनयोपबृंहितोनृपतिपुरापशमायच्चक्षमः ६८ अविनयात
मादरेणतेवशमवशांच्चनपत्निविद्विषः अनविनयविधिःसमाश्रितंजक्तनरपिनैतिपराभवंक्वचित् ६९ इतिकामंदकी
येनीतिसारेइन्द्रियविजयोविद्यावृद्धसंयोगोनामप्रथमःसर्गः १ आन्वीक्षिकीत्रयीवार्त्तादंडनीतिश्चपार्थिवः तद्विद्यैस्तत्क्रियो एम
पेतैश्चिन्तयेद्विनयान्वितः १ आन्वीक्षिकीत्रयीवार्त्तादंडनीतिश्चशाश्वती विद्याश्चतस्रएवैतायोगक्षेमायदेहिनां २ त्रयाविद्या २

दंडनीतिरिति विद्या ह्यिमा मानवाः त्रय्या एव विभागोयं येयमान्वीक्षिकी मता ३ वार्त्ता च दंडनीतिश्च द्वे विद्ये इत्यवस्थितः लोकस्यार्थप्र
धानत्वाद्धिष्यासुरपुरोधसः ४ एकैव दंडनीतिस्तु विद्येत्यौशनसाः स्थिताः तस्यां हि सर्वविद्यानामारंभाः समुदाहृताः ५ विद्याश्चतस्र
एवैता इति नो गुरुदर्शनं पृथक्पृथक् च सिध्यर्थमासां लोकोस्यवस्थितः ६ आन्वीक्षिक्यात्मविज्ञानं धर्माधर्मौ त्रयीस्थितौ अर्थानर्थौ
तु वार्त्तायां दंडनीत्यां नयानयौ ७ आन्वीक्षिकी त्रयी वार्त्ता सती विद्याश्च चक्षते सत्योपि हि न सत्यस्ता दंडनीतेस्तु विभ्रमः ८ दंडनीतिर्य
दा संपन्ना जात्मधितिष्ठति तदा विद्याविदः शेषा विद्याः सम्यगुपासते ९ वर्णाः सर्वाश्रमाश्चैव विद्यास्वासु प्रतिष्ठिताः ईक्षणा
दीक्षणात्तासां तद्धर्मसंशयाभावतः १० आन्वीक्षिक्यात्मविद्या स्यादीक्षणात्सुखदुःखयोः ईक्षमाणस्तयामलं हर्षशोकौ व्यु
दस्यति ११ ऋग्यजुःसामनामानस्त्रयो वेदास्त्रयी मता उभौ लोकानवाप्नोति त्रय्यां तिष्ठन्यथाविधिः १२ अंगानि वेदाश्चत्वा
रो मीमांसा न्यायविस्तरः धर्मशास्त्रं पुराणं च त्रयीदं सर्वमुच्यते १३ पाशुपाल्यं कृषिः पुण्यं वार्त्ता वार्त्तानुजीविनां संपन्नो वा
र्त्तया साधुर्न वृत्तेर्भयमृच्छति १४ दमो दंड इति ख्यातस्तात्स्थ्याद्दंडो महीपतिः तस्य नीतिर्दंडनीतिर्नयनान्नीतिरुच्यते १५ तया
मानश्च येषा च विद्या पायान्महीपतिः विद्यालोकोपकारिण्यस्तस्मात्ताहि महीपतिः १६ विद्यानुदाभिनि पुण्यं श्रुत्वा सुंदर धीः

६ विधानतस्तास्ता विद्यास्त्वं विद्धि ज्ञानेन निरूप्यते २७ इज्याध्ययनदानानि यथाशास्त्रं सनातनः ब्राह्मणक्षत्रियविशां सामान्यो धर्म उच्य
ते २८ याजनाध्यापने शुद्धे विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः वृत्तित्रयमिदं प्राहुर्मुनयो ज्येष्ठवर्णिनः २९ शस्त्राजीवनं राज्ञो भूतानां चाभि
रक्षणं पाशुपाल्यं कृषिः पण्यं वैश्यस्याजीवनं स्मृतं २० शूद्रस्य धर्मः शुश्रूषा द्विजानामनुपूर्वशः शुद्धा च वृत्तिस्तस्यैव कारुका
रणाकर्म च २१ गुरौ वासोऽग्निशुश्रूषा स्वाध्यायो व्रतधारणं त्रिकालस्नायिता भैक्ष्यं गुरौ प्राणान्तिकी स्थितिः २२ तदभावे गुरुसु
ते न यावद्ब्रह्मचारिणि कामतो वाश्रमान्तरं स धर्मो ब्रह्मचारिणः २३ समेखलाजटी दंडी मुंडो वा गुरुसंश्रयः आविद्या
ग्रहणात्कुर्छेत्कामतो वाश्रमांतरं २४ अग्निहोत्रोपचरणाजीवनं च स्वकर्मभिः धर्मतोऽर्थेषु कार्येषु पर्ववर्ज्यरतिक्रिया २५ प्र
तिग्रहनिवृत्तिश्च त्रिः स्नानं ब्रह्मचारिता देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनवासिनः २६ सर्वारंभपरित्यागो भैक्ष्यं वृक्षमू
लिता निष्परिग्रहताद्रोहो समता सर्वजन्तुषु २७ प्रियाप्रियपरिष्वंगः सुखदुःखानुकारिता सबाह्याभ्यंतरं शौचं वागप
मे ब्रह्मचारिता २८ सर्वेन्द्रियसमाहारो धारणाध्याननित्यता भावसंशुद्धिरित्येष परिव्राड्धर्म उच्यते २९ अहिंसा सूनृता
वाणी सत्यं शौचं दया क्षमा वर्णिनां लिंगिनां चैव सामान्यो धर्म उच्यते ३० स्वधर्मेण त्वाय धर्मोऽयं सर्वेषां वर्णिलिंगिनां नस्याभ्या ९

वेमुक्तो लोयं संकरान्नाशमाप्नुयात् ३१ सर्वस्यास्य यथान्यायं भूपतिः संप्रवर्त्तकः तस्याभावे धर्म्मनाशस्तदभावे जगच्युतिः ३२ व
र्णाश्रमाचारयुक्तो वर्णाश्रमविभागवित् पाता वर्णाश्रमाणां च पार्थिवः स्वर्गलोकभाक् ३३ इति पस्मादुभौ लोकौ
पायितात्मनो नृपः प्रजानां च नते सम्यग् दंडं दंडी व धारयेत् ३४ उद्वेजयति तीक्ष्णेन मृदुना परिभूयते दंडेन नृपतिस्तस्मायु
क्तदंडः प्रशस्यते ३५ त्रिवर्गो वर्द्धयत्याशु राज्ञो दंडो यथाविधि प्रणीतो वासमंजस्याद्धन्त्यान्यपि कोपयेत् ३६ लोकशास्त्रा
नुगो नेयो दंडो नोत्तेजनः श्रिये उद्वेजनाद्धर्म्मस्तु तस्मान्मुञ्चो महीपतेः ३७ परंपराभिषतनाज्जगतोभिवर्त्तनेनः दंडा
भावे परिध्वंसी मात्स्यन्यायः प्रवर्त्तते ३८ जगदेतन्निराक्रंदं कामलोभादिभिर्वृतान् निमज्जमानं निरये राजा दंडेन धार्य
ते ३९ इहं प्रकृत्या विषयैर्वशीकृतं परस्परं स्त्रीधनलोलुपं जगत् सनातने वर्त्मनि साधुसेविते प्रतिष्ठते दंडभयोपपी
डितं ४० नियतविषयवर्त्ती प्रायशो दंडयोगाज्जगति परवशेस्मिन्दुर्लभः साधुवृत्तः कृशमथ विकलं वा व्याधितं वाध
नं वा पतिमिच्च कुलनारी दंडनीत्याभ्युपैति ४१ इति परिगणनार्थः प्राप्तमार्गानुसारी नियमयति यतात्मा यः प्रजा दंडनीत्या
श्रयुनरणमायप्राप्तमार्गंप्रचारः सविनदिव समुद्रं सम्पदस्तं विशन्ति ४२ इति कामंदकीये नीतिसारे विद्याविभागो व

ण्ये श्रीमद्भवस्यादंडमहात्म्ये च द्वितीयः सर्गः २ दंडं दंडीव भूतेषु धारयन्धरणीपतिः प्रजाः समनुगृह्णीयात्प्रजायत्तिरिव
५ स्वयं १ वाक्सूनृता दया दानं दीनोपगतरक्षणं इति संगः सतां साधुखेन सत्पुरुषव्रतं २ आविष्ट इव दुःखेन तदुद्धृतेन गरी
5 यसा समन्वितः करुणया परया दीनमुद्धरेत ३ न तेभ्योऽभ्यधिकाः सन्तः सन्ति सत्पुरुषव्रतेः दुःखपकार्णवे मग्नं दीनम
नुद्धरंति ये ४ दयामास्थाय परमां धर्मादविचलन्नृपः पीडितानामनाथानां कुर्यादश्रुप्रमार्जनं ५ आनृशंस्यपरो ध
र्मः सर्वप्राणभृतां यतः तस्मात्प्रजानृशंस्येन पालयेत्कृपणं जनं ६ न हि स्वसुखमन्विच्छन्पीडयेत्कृपणान्नृपः कृपणाः पी
डमानो हि मन्युना हंति पार्थिवं ७ को हि नाम कुले जातः सुखलेशेन लोभितः अल्पसाराणि भूतानि पीडयेदविचारयन्
८ आधिव्याधिपरीताय अद्य श्वो वा विनाशिने को हि नाम शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ९ आहार्यैर्धीयमानं हि रूक्षणां
दुःखेन त्रुट्यतां छायामात्रकमेवेदं पद्मपत्रोदकबिंदुवत् १० महावातहतिभ्रांतमेघमालातिपेलवैः कृपणं नाम महात्मानो
ह्रियंते विषयारिभिः ११ जलान्तश्चंद्रचपलं जीवनं खलु देहिनां तथाविधमिति ज्ञात्वा शश्वत्कल्याणमाचरेत् १२ जग
ज्जगतस्तथानुल्यं वीक्षेत क्षणभंगुरं स्वजने संगतं कुर्याद्धर्माय च सुखाय च १३ सेव्यमानस्तु स्वजनैर्महानति विराजते १ राम॰ ५

सुधानलइव श्रीमानप्रासादश्चंद्ररश्मिभिः १३ हिमांशुमालीनतथानवोत्फुल्लोत्पलं सरः १४ आनंदयति चेतांसि यथा
सज्जनचेष्टितं १५ ग्रीष्मसूर्यांशुसंतप्तमुद्वेजनमनाश्रयः मरुस्थलमिवोदग्रंत्यजेद्दुर्जनसंगतं १६ सतःशीलोपसंप
न्नानकुर्यादेवदुर्जनः अन्तःप्रविश्यदहतिशुष्कानवक्षामिवानलः १७ निश्वासोद्गीर्णहुतभुग्धूमधूम्रीकृताननैः वरमा
सीविषैःसंगंकुर्यान्नतुदुर्जने १८ दीयतेस्वच्छहृदयैःपिंडोयेनैवपाणिना मार्जारइवदुर्वृत्तःस्तमेवहिविलुंपति १९
असाध्यंसाधुमंत्राणांतीव्रंवाग्विषमुत्सृजन् द्विजिह्वंचदनंधत्तेह्यधोदुर्जनपन्नगः २० क्रीयतेऽभ्यर्हणीयायस्वजना
यपयांजलिः ततःसाधुजनःकार्योदुर्जनायहितार्थिना २१ ह्लादिनीसर्वभूतानांसम्यग्जनजिहीर्षया भावयन्नस्मां
मैत्रीविसृजेत्स्नेहिकींगिरं २२ निःसंमानोपहारिण्यावाचाप्रह्लादयेज्जगत् उद्वेजयतिभूतानिक्रूरवाग्धनदोपिसन् २३
हृदिविद्धइवात्यर्थंयथासंतप्यतेजनः पीडितोपिहिमेधावीनतांवाचमुदीरयेत् २४ नोद्वेगकारिणीवाग्विसृष्टात्म
शुभात्मकेकृंततिदेहिनांमर्मशस्त्राणीचवचांसिच २५ प्रियमेवाभ्यधातव्यंनित्यंसत्सुद्विषत्सुच शिखीवकेकामधु
रःप्रियवाक्कस्यनप्रियः २६ अलंक्रियन्तेशिखिनःकेकयामदरक्तया वाचाविपश्चितोत्यर्थंमाधुर्यगुणरक्तया २७ म

का.प्र.नी. रक्तस्य हंसस्य कोकिलस्य शिखंडिनः हरंति नन यथा वाचो यथा साधुविपश्चितां २८ गुणानुरागी श्रितिमान्मृदुधानोद
६ याचितः धनधर्माय विसृजेत्प्रियां वाचमुदीरयन् २९ ये प्रियाणि प्रभाषन्ते प्रयच्छन्ति च सत्कृतं श्रीमन्तो वन्ध्यचरिता
6 देवास्ते नरविग्रहाः ३० शुचिरास्तिक्यपूतात्मा पूजयेद्देवतां सदा देवतावद्गुरुजनं मानयेच्च सुहृज्जनं ३१ प्रणिपाते
न हि गुरून्सतो नूचान चेष्टितैः कुर्वीताभिमुखान्भूत्यै देवान्सुकृतकर्मणाः ३२ सद्भावेन हरेन्मित्रं सद्भावेन च बांधवा
न स्त्रीभृत्यान्प्रेमदानाभ्यां दाक्षिण्येनेतरं जनं ३३ स्वनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनं कृपणेषु दयालुत्वं स
र्वत्र मधुरा गिरः ३४ प्राणैरप्युपकारित्वं मित्रायाव्यभिचारिणे गृहागते परिष्वंग शक्त्या दानं सहिष्णुता ३५ स्वसम
द्धिष्वनुत्सेकायरभद्वेष्यमत्सरः नान्योपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुता ३६ बंधुभिर्बद्धसंयोगः स्वजने चतुरश्रता
तच्चित्तानुविधायित्वमिति वृत्तं महात्मनां ३७ सनातनेन वर्त्मेति साधुतिष्ठतामयं हिपथा गृहमेधिनां मतः अनेन ग
छ्रियतं महात्मनामिमं च लोकं परमं च विन्दति ३८ इतिपथ्यविनिवेशितात्मनो रिपुपथिगच्छति साधुमित्रतां न राम.
दवनिपतिमत्सराहते विनयगुणेन जगद्वशं नयेत ३९ कचनरपतिगर्वैः संगृहक्मप्रजानां मधुरवचनयोगा ६

ल्लोकमाह्लादयीत मधुरवत्र्वनर्पशैत्यपतोलालितसम्पदमपिहितलोकः संस्थितेमेदमेति ८० इतिकामंदकीनीतिसारे आत्मा
रक्षवस्थापनोनामतृतीयः सर्गः ३ स्वाम्यमात्यश्चराज्यंचदुर्गंकोशोबलंसुहृत परस्परोपकारीदंसप्तांगंराज्यमुच्यते १ एकां
गेनापिविकलमेतत्साधुनवर्तते तस्मात्सामग्र्यमन्विछन्कुर्वीतास्तुपरीक्षणं २ आत्मानमेवप्रथममिछेद्गुणसमन्वितं कुर्वी
तगुणसंपुक्तःस्वतत्रोपपरीक्षणं ३ साधून्नलेदेवलंदुणपमक्तानात्मभिः आत्मसंस्कारसंपन्नोराजाभवितुमर्हति ४ लोका
धाराश्रियोरंजाहुयपाडुष्यरिमहा जिष्णुम्पापद्वाधारे चिरमात्मनिसंस्कृते ५ कुलंसत्वंवयःशीलंदाक्षिण्यंक्षिपकारिता अ
विसंवादितासत्यंवृद्धसेवाकृतज्ञता ६ दैवसंपन्नताबुद्धिरक्षुद्रपरिवारिता शक्यसामन्ततनाचैवतथाचदृढभक्तिता ७ दी
र्घदर्शित्वमुत्साहः शुचितास्थूललक्षता विनीततताधार्मिकता गुणाःस्याभिगामिकाः ८ गुणैरेतैरुपेतःसन्नुपयुक्तमभिग
म्यते तथाचकुर्वीतयथागच्छेल्लोकाभिगम्यतां ९ प्रख्यातारंसमकूरलोकसंग्राहिसांगुचिं कुर्वीतात्महितकांक्षीपरीवारं
महीपतिः १० क्रूरेपिभोगपतामेतिपरीवारगुणोर्दपः नक्रूरपरिवारस्तुघालाकांतइवद्रुमः ११ विरुद्धानास्वतांमार्गेभस्वयं
तिमहीपतिंक्रूरात्मानस्तुसचिवास्तस्मात्सुसचिवोभवेत १२ विभूतिमाप्यपरमांःसतांसंभोगपताव्रजेत पात्स्कुसतोनति

काम॰नी॰ ष्वतिमात्रह्येव विभूतयः २३ असद्भिरसनामेव भुज्यन्ते धनसंपदः फलं किंपाकवृक्षस्य ध्वांक्षा भक्षन्ति नेतिरे २४ वाग्मीप्र
७ गल्भस्स्मृतिमानुदग्रो बलवान् वशी नेता दंडस्य निपुणः कृतशिल्पस्सुविग्रहः २५ पराभियोगप्रसहो दृष्टसर्वप्रतिक्रियः परछि
7 द्रानुपेक्षी च संधिविग्रहतत्त्ववित् २६ गूढमंत्रप्रचारज्ञो देशकालविभागवित् आदाता सम्यगर्थानां विनियोक्ता च पात्र
वित् २७ क्रोधलोभभयद्रोहदंभचापलवर्जितः परोपतापपैशून्यमात्सर्येर्ष्यानृतातिगः २८ वृद्धोपदेशसंपन्नः शक्तो
मधुरदर्शनः गुणानुरागी स्थितवानात्मसंपन्नकीर्तितः २९ इत्यादिगुणसंपन्ना लोकयात्राविदिप्सिरे निर्वृतप्रिनरीवासे
पत्रलोकः स पार्थिवः ३० आत्मसंपद्गुणैः सम्यक् संयुक्तो युक्तकारिणं पर्जन्यमिव राजानं प्राप्य लोकोभिवर्द्धते ३१ शुश्रूषा
श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा ऊहापोहोर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ३२ दाक्ष्यं शैघ्र्यमनघामर्षशौर्यं चोत्साहलक्षणं गु
णैरेतैरुपेतः स न्नाजा भवितुमर्हति ३३ त्यागः सत्यं च शौर्यं च त्रय एते महागुणाः प्राप्नोति हि गुणान्सर्वानेतैर्युक्तो नराधिपः ३४
कुलीनाः शुचयः शूराः श्रुतवन्तोऽनुरागिणः दंडनीतेः प्रयोक्तारः सचिवास्सुमहीपतेः ३५ उपधाःशोधिताः सम्यगीहमानाः राम॰
फलोदयं तस्य सर्वे परिक्षेरन्सानुरागाकृताकृतं ३६ उपेत्य धीयते यस्मादुपधेति ततः स्मृताः उपायायोपधाञ्जेयात स्वामात्यान्परी ७

रूपेण २७ ख्यातोह्यभिजनवद्कुलशीलबलान्वितः वाग्मी प्रगल्भश्चक्षुष्मानुत्साही प्रतिपत्तिमान् २८ स्तंभचापलहीनश्च मैत्रः क्ले
शसहः शुचिः सत्वसत्वधृतिस्थैर्यप्रभावारोग्यसंयुतः २९ कृतशिल्पश्रुतः सूक्ष्मः प्रज्ञाधारणान्वितः दृढभक्तिरकर्त्ता वैरा
णां सचिवो भवेत् ३० स्मृतिस्तत्परतार्थेषु वितर्को ज्ञाननिश्चयः दृढता मंत्रगुप्तिश्च मंत्रिसंपत्प्रकीर्तिता ३१ त्रय्यां च दंडनी
त्यां च कुशलोऽस्य पुरोहितः अथर्ववेदविहितं कर्म कुर्याच्छान्तिकपौष्टिकं ३२ तादृग्वसांवत्सरेप्यस्य ज्योतिःशास्त्रार्थवित्तकः
श्राभिधानकुशलो होरागणितनलक्षिन ३३ साधुनेघामसात्मानां नाद्विषेभ्यस्तु बुद्धिमान् च सूक्ष्मनानाशिल्पं च
परीक्षेत गुणाढ्यं ३४ स्वजनेभ्योविजानीयात्कुलस्थानमवग्रहं परिकर्मस्वदक्षं च विज्ञानं धारयिष्णुतां ३५ गुणाढ्य
वं परीक्षेत प्रागल्भ्यं प्रतिभां नयात् कथायोगेन बुद्धेत वाग्मित्वं सत्यवादितां ३६ उत्साहं च प्रभावं च तथा क्लेशसहिष्णुतां धृ
तिं चैवानुरागं च स्थैर्यं चापदि लक्षयेत् ३७ भक्तिं मैत्रीं च शौचं च जानीयाद्व्यवहारतः संवासिभ्यो बलं सत्वमारोग्यं शी
लमेव च ३८ अस्तब्धतामचापल्यं वैराणां चाप्यकर्त्ततां प्रत्यक्षतो विजानीयाद्भद्रतां क्षुद्रतामपि ३९ कर्मानुमे
याः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः तस्मात्परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्मविभावयेत् ४० साज्जमानमकार्येषु निवधुर्मंत्रि

काम॰नी॰
८

णेन्नयंगुरूणामिवचैतांनाधीमान्प्रपाद्यवनंनृपः ४१ नेत्रेश्वरेजगन्सर्वंनिमीलतिनिमीलतिःसूर्योदयेयथापद्मंनत्प्र
बोधेप्रबुध्यते ४२ नहोधयेज्जगल्लार्थंसंबुद्धेनयथानथाधीसत्त्वोद्योगसंपन्नैस्तत्कार्यंनत्समाहितैः ४३ नपश्यते
हिसुहृदस्तएवगुरवोमताः यएनमुत्पथगतंवारयन्त्यनिवारिताः ४४ मज्जमानमकुर्य्येषुसुहृदोधारयन्तियेनतंपते
नैवसुहृदोगुरवोगुरवोहितेनृपते ४५ कृतविद्योहिबलिनावृक्ष्णेरागेणरज्यतेरागानुरक्तचित्तःसन्किन्नकुर्यादसांप्रतं
४६ पश्यन्नपिभवत्यंधःपुमान्नागाबलस्कन्सत्र सुहृद्धेधौश्चिकिन्सन्तिनिर्मलैर्विनयांजनैः ४७ रागमानमदान्ध
स्यस्खलतःपृथिवीपतेःहस्तावलंबोभवतिसुहृत्सच्चिवचेष्टितं ४८ मदोद्धतस्यनृपतेः संकीर्णःसेवदंतिनःगच्छ
त्युन्मार्गयातस्यनेतारः खलुवाच्यतां ४९ भूगुणौर्वर्द्धनीयाश्चनहृद्धिनृपवृद्धये नस्माद्गुणवतीभूमिंभूत्यैभूयस्य॰
स्वकारयेत ५० सस्याकुरवनोपएयाखनिद्रव्यसमन्विता गोहितामूरिसलिलापुण्यैर्जनपदैर्वृता ५१ रम्यसकु
जरवनावारिस्थलपथान्विता अदेवमातृकाचेतिशस्यतेभूर्विभूतये ५२ सशर्करासपाषाणासाटवीनित्यतस्क काम॰
रारूक्षासकंटकवलासव्याला चेतिभूरभूः ५३ सुजीव्याभूगुणैर्युक्तः सानूपः पर्वताश्रयः शूद्रकारुवणिक्प्रायोम ८

हारंभः कृषीवलः ५४ सानुरागो रिपुद्वेषी पीडाकरसहः पृथुः नानादेशैः समाकीर्णो धार्मिकप्रभुभाक्तुनी ५५ ईदृग्जनपदः शास्तो
मूर्खव्यसनिनायकः तंवर्द्धयेत्प्रयत्नेन तस्मात्सर्वं प्रवर्तते ५६ पृथुसीमं महाख्यानं सुदृढप्राकारगोपुरं समावसेत्पुरं शैलसरिन्मरुवला
श्रयं ५७ जलवद्धान्यधनवत्तुंगकालसहं महत् दुर्गोहीनो नरपतिर्वाताभ्रावयवैः समः ५८ ऊदकं पार्वतं वार्क्षं मैरिणं धान्वमप्ये
वं प्रशस्तं शास्त्रमतिभिर्दुर्गं दुर्गोपचिंतकैः ५९ जलाधारायुधयंत्राढ्यं वीरयोधैरधिष्ठितं गुप्तिप्राधानमाचार्या दुर्गं सम्मनुमेनिरे
६० साधुसाराणि दुर्गाणि सुवृः सानूपजांगलाः निवासाय प्रशस्यन्ते भूभुजां भूतिमिच्छतां ६१ वद्धामानोल्पनिःस्त्रावः ख्यातः पू
जितदैवतः ईप्सितद्रव्यसंपूर्णो दृढ्याप्तैरधिष्ठितः ६२ मुक्ताकनकरत्नाढ्यः पितृपैतामहोचितः धर्मार्जितो व्ययसहः कोषः
कोषज्ञसंमतः ६३ धर्महेतोस्तथार्थाय भृत्यानां भरणाय च आपदर्थं च संरक्ष्यः कोषः कोषवता सदा ६३ पितृपैतामहो वश्यः संह
तो दत्तवेतनः विख्यातयोरषाजन्यकुशलः कुशलैर्वृतः ६४ नानाप्रहरणोपेतो नानायुद्धविशारदः नानायोधसमाकीर्णो नीरा
जितहयद्विपः ६५ प्रवासायासदुःखेषु युद्धेषु च कृतश्रमः अद्वैध्यः क्षत्रियप्रायो दंडो दंडविदां मतः ६५ त्यागविज्ञानसत्त्वाढ्यं महा
पक्षं प्रियंवदं आयतिक्षेममद्वैध्यं मित्रं कुर्वीत सत्कुलं ६६ समुत्पन्नेषु कृच्छ्रेषु दारुणेष्वप्यसंशयं दर्शयत्यनठ हृदयं कुलीनश्च तु

स्वतनाह ६० विल

कामं० नी० रक्षितं ६७ पितृपैतामहं मित्रं संबद्धं यद्धृदयानुगं महत्त्वसमुत्थानं मित्रं मित्रार्थमिष्यते ६८ दूरादेवाभिगमनं स्पष्टार्थहृदयानुगा
१९ वाक्सत्कृत्य प्रदानं च त्रिविधो मित्रसंग्रहः ६९ धर्मार्थकामसंयोगो मित्रात्तु त्रिविधं फलं यस्मादेतत्त्रयं न स्यात्तन्न सेवेत पंडि
तः ७० औरसं कृतसंबंधं तथा वंशक्रमागतं रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ७१ मुचितान्यागिता शौर्यं समानसुखदुः
खता अनुरागश्च दाक्ष्यं च सत्यता च सुहृद्गुणाः ७२ नदर्थेहानुरागश्च संक्षिप्तं मित्रलक्षणं यस्मिन्नेतन्न तन्मित्रं न तत्रात्मानं विनि
क्षिपेत् ७३ इति स्वराज्यं सकलं समीरितं परात्मनि व्याप्य धनं समाधृतं गृहीनमेतन्न हि पुलेन मंत्रिणा त्रिवर्गो नित्यशमुपैति शा
श्वतीं ७४ यथांतरात्मा प्रकृतीरधिष्ठितेश्वराचरं विश्वमिदं समश्नुते नृपान्तरेंद्रः प्रकृतीरधिष्ठितश्चराचरं विश्वमिदं सम
श्नुते ७५ प्रकृतिभिरितिसम्यगन्वितो जनपदमादरवान्सुपालयेत् जनपदपरिपालनाद्विरं स्पृशति नृपः परमां श्रियः परं ७६
प्रकृतिगुणसमन्वितः सुधीर्वैजनितनृपः स्पृहणीयतां परं सच भवति रणे सुविद्विषां प्रबलद्व श्वसनः पयोमुचा ७७ इति कामं
दकीनीतिसारे स्वाम्यमात्यजनपददुर्गकोषदंडमित्राणि चतुर्थः सर्गः ४ वृत्त्यर्थं वृत्तसंपन्नाः कल्पवृक्षोपमं नृपं अभियाय
गुणैर्युक्तं सेवेरन्ननुजीविनः १ द्रव्यप्रकृतिहीनोपि सेव्यते सद्गुणान्वितः भवत्याजीवनं तस्मात्फलकालान्तरादपि २ अपि स्था राम० १

एववदासीत सुख्यस्यन्यारिमनः स्कधानलेवानार्यसंपन्नाद्दुन्तिमीहेन पडिताः ३ अनात्मज्ञोन्त्यपद्वेषी वर्द्धयन्नपि संपदः मा
प्यापि महदैश्वर्यं सहन्नेन विपद्यते ४ लब्धावकाशोपि युक्तस्त्वात्मवान विकारवान् स्थानेस्थैर्यमवाप्नोति मतिकर्मसु नि
श्चितः ५ आपत्स्वापि च न दान्ते च यत्सार्थ्यादवसां नक्लिश्यपन्नपि कुर्वीतन लोकद्विमाचरेन्न इति लाघ्ययकसंश्लेषाम्रा
मुवन्सधिवेसनां रसोन भक्ष्यात्त दुं धुं सर्वेषां कामिकानुगुणाः ७ अपां प्रवाहो गांगोपि समुद्रं प्राप्यमनत्र सः भवन्त्ययेय
स्तद्विद्वान्त्रा श्रयेद सुभात्मकं ८ क्लिश्यपन्नपि हि मेधावी सुसंजीवन माचरेन्न नेनेह स्रोघ्यता मेति लोकेभ्य स्वनहीयते
९ अभिलक्ष्यास्थिरं पुरुषं ध्यानं सङ्गिन्नि षेवितं सवेन सिद्धिमन्विछन्ना [redacted] विंध्यमिवेश्वरं १० दुरापमपि लोकेस्मिन्यद्यद्वस्त्वमिवांछति नत्तदाप्नोति
मेधावी नस्यात्कार्यः समुद्यमः ११ आरिराधयिषुः सम्यगनुजीवी महीपतिं विद्याविनयशिल्पाद्यैरात्मानमुपपादये
त १२ कुलविद्याश्रुतौदार्यशीलविक्रमधैर्यवान वपुः सत्ववलारोग्यस्थैर्यशौचदयान्वितः १३ पैशून्यद्रोहसंभेदस्तव
लौल्यानृतानिराः स्तंभचापलहीनश्च सेवनं कर्तुमर्हति १४ दक्षता भद्रतादार्ढ्यं क्षान्तिः क्लेशसहिस्नुता संतोषः शीलसु

कामं० नी० १० त्साहो मंडयन्ननुजीवितं १५ अर्थशौचपरो नित्यं गुणैरेतैः समन्वितः भूतये भूतिसंपन्नं साधु विश्वासयेन्नृपः १६ प्रविश्य
सम्यगुचिते स्थाने तिष्ठेत्सुवेषवान् यथाकालमुपासीत राजानं विनयान्वितः १७ परस्थानासनं क्रौर्यमौद्धत्यं मत्सरं
त्यजेत् विग्रहकथनं चैव न कुर्य्याज्ज्यायसा सह १८ विप्रलंभं च मायां च दंभं स्तैन्यं च वर्ज्जयेत् पुत्रेभ्यश्च नमस्कुर्यात्
दुर्लभमस्य भूपते १९ न नर्मसचिवैः सार्द्धं किंचिदप्यप्रियं वदेत् नेहि मर्म्माण्यभिघ्नंति मुहासेनापि संसदि २० अनुरु
द्धासने दृष्टिं मुहुर्न्नान्यत्र विक्षिपेत् न ब्रूयात्किमपि न्यस्य निष्ठ्यूतं स विलोकयन् २१ कोत्रेत्यहमिति ब्रूयात्सम्यगाज्ञा
पयेति च आज्ञां चावितथीकुर्याद्यथाशक्त्याविलंबितं २२ उच्चैः प्रहसनं कासं ष्ठीवनं कुत्सितं तथा जंभणं गात्रभंगं च
पर्वास्फोटं च वर्ज्जयेत् २३ प्रविष्टस्यानुरागस्य चिन्ने वित्त त्वसमनः समर्थयन्त -- साधुभावेन भाषिते २४ तन्नि
योगेन वा ब्रूयादर्थेषु परिनिष्ठितं सुखप्रबंधगोष्ठीषु विवादे वादिनां मतः २५ विज्ञानच्छपि न ब्रूयाद्भर्तुः क्षिप्तोत्तरं वचः
प्रवीणोपि हि मेधावी वर्ज्जयेदभिमानितां २६ यदप्युच्चैर्विजानीयाच्चेत्तत्रापि कीर्त्तयेन्न कर्म्मणा न स्वं वैशिष्ट्यं कथयेद्धि रामं०
नयान्वितः २७ आपत्सु मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च अपृष्टोपि हितान्वेषी ब्रूयात्कल्याणभाषितं २८ प्रियं तथ्यं च १०

वदेद्धर्मार्थमेवच श्रद्दधानमसंचयपरोक्षं कटुमुत्सृजेत २९ परार्थे देशकालज्ञो देशकालेच साधयेत स्वार्थं च स्वार्थ
कुशलः कुशलेनानुकारिणा ३० गुह्यं कर्म च मंत्रं च न भर्तुः संप्रकाशयेत विद्विष्टं च विनाशं च मनसापि न चिंतयेत
३१ स्त्रीभिस्तस्तद्दर्शिभिः पापैर्वैरिभूतैर्निराकृतैः सकार्यं च प्रीसाहित्यं संसर्गं च विवर्जयेत ३२ वशभावानुकरणीन
कुर्यान्नृपिवीपतेः संपन्नोपि हि मेधावी स्पर्द्धेत न च तं नृपं ३३ रागापरागौ जानीयाभ्द र्तुः कुशलकर्मकृत् इंगिता-
कारचेष्टाभ्यामिंगिताकाराविविन ३४ दृष्ट्वा प्रसन्नो भवति वाक्यं गृह्णाति चादरात् दिशत्यासनमभ्यासे कुशलं
परिपृच्छति ३५ विविक्तदर्शनस्थाने रहस्येच न शंकते न दर्यान्तः कृतां श्रोत्रे संकथयति सा कथा ३६ श्लाघते श्लाघ
नीयेषु श्लाघमानं च नंदति कथान्तरेषु स्मरति प्रकृष्टः कीर्तयेद्गुणान् ३७ सहतेपथ्यमप्युक्तं न निंदामनुमन्यते कृ
तेति वाक्यं पूजयेत्सोपहास्तद्धं वा वहु मन्यते ३८ उपकारेषु मध्यस्थं दर्शयत्यभुजेस्वपि नच्छन्नं कर्म चान्येन कृतमभिन्नविधी
यते ३९ विपत्समुत्थाय यति विनाशं चाप्युपेक्षते कार्ये सवर्द्धयत्याशां फले च क्रूरतेन्यथा ४० यद्वाक्यं मद्यकं किंचि
न रम्यपर्यं मनीषुं रक्षा च रत्यात्म संसत्सु परिवादं च केवलं ४१ अकोपोपि सकोपाभः मसन्नस्त्वापि निष्फलवदन्यक

कामं॰ नौ। स्याद्दुःखेति रूक्षं स्वमुहृन्मीक्षते ४२ विज्ञाप्यमानो हन्यर्थं सद्व्यो न्यायसंगति अथ यद्वदयति मंत्राणि बूवन्हा स्वमप्यपृते॰
११ ४३ संभावयति दोषेणाद्वि विद्वेष्टं करोति च साधूक्तमपि नद्वाक्यं समर्थयति चान्यथा ४४ अपवीणाकथाभंगक॰
॥ रोति विरक्तो भवन्नुपास्यमानः शयने सुप्तलक्ष्याणि पश्यति ४५ यत्नेन बोध्यमानोपि सुप्तवंत्र विचेष्टते दृष्ट्यादिग्ध
मुरक्तस्य विरक्तस्य च लक्षणं ४६ रक्ता वृत्तिं समीहेत विरक्तस्य विवर्जयेत् निर्गुणस्य हि भर्तारं मापन्मुनपरित्य
जेत् ४७ ततः परो नास्ति यस्यापुन्नयति पश्यते सुष्यवृत्ते षु सत्वा प्राज्ञेव यान्त्यभिलक्षतां ४८ वियत्स्वधर्मधुयो
णां ते षां नामाति रिच्यते स्रो आचानंदनी त्वेवमहतामुपकारिणा कालेकल्याणमाधत्ते स्वल्पापि सुमहोदयं ४९ अकार्यप्रति
तिषेधं च कार्ये चैवानुवर्तनं संक्षेपादिति सद्वृत्तं बंधुमित्रानुजीविनां ५० पात्रसौ वृत्तगोष्ठीषु राजानमभितः स्तुणःवो
धयेयुः प्रमाद्यंतमुपायैर्नाडिकादिभिः ५१ राजानं ये स्वरूपे स्वम्ने सज्जमानं विवस्नेसु नेगच्छन्त्यकृतात्मानः सह तेन पराभव
५२ जयात्राणपयजीवेति ना यदेवेति वादरान आज्ञामस्य मनोज्ञेष्ठन्नो मन्साकुर्युरुपासनं ५३ भस्त्रिविज्ञानुवृत्तिं च सदुत्तम
नुजीवनं रक्षां स्यपि हि गच्छन्तेनिसंकुदानुवृत्तिभिः ५४ धीसत्वोद्योगयुक्तानां विमृत्युरपं महात्मनां कुदानुवृत्तिनां लो राम॰ ११

के परः प्रियवादिनां ५५ अलसस्याल्पदोषस्य निर्विद्यस्याकृतात्मनः प्रदानकाले भवति मानना पिहितपराङ्मुखी ५६ ये शूराये
पि हि दक्षाः सेवे च सेवाविपश्चितः तेषामेव विकाशिन्यो भोग्या प्रति संपदः ५७ अप्रियोपि हि पथ्यः स्यादिति वृद्धानुशासनं वृ
द्धानुशासने तिष्ठन् प्रियतामधिगच्छति ५८ आजीव्यः सर्वभूतानां राजा पर्जन्यवद्भुवि निराजीव्यं त्यजन्त्येनं शुष्कं वृक्षमि
वाण्डजाः ५९ कुलं वृत्तं च शौर्यं च सर्वमेतन्न गम्यते दुर्वृत्तेप्यकुलीनेपि जनो दातारि रज्यते ६० लक्ष्मीरेवान्वयो लोके न ल
क्ष्म्याः परमोन्वयः यस्मिन्कोशो बलं चैव न तस्मिंल्लोकोनुगच्छति ६१ उत्थिता एव पूज्यन्ते जनाः का पार्थिवैर्नरैः शत्रुवत्पति
तं कोनुवदते मानवं पुनः ६२ अर्थार्थी जीवलोकोयं ज्वलन्तमुपसर्पति क्षीणक्षीरां निराजीव्यां वत्सस्त्यजति मातरं ६३
अहापयन्नृपः कालं भृत्यानामनुजीविनां कर्मणामनुरूपेण वृत्तिं समनुकल्पयेत् ६४ काले स्थाने च पात्रे च पानहि वृत्तिं
विलोपयेत् एनद्वृत्तिविलोपेन राजा भवति गर्हितः ६५ अपात्रवर्षिणं राजानं नु न पथ्यस्त्वविगर्हितं अपात्रवर्षिणादन्यः किं स्याल्लो
कस्य पातने ६६ कुलं विद्यां श्रुतं शौर्यं शीलं भूतपूर्वतां वयोवस्थां च संप्रेक्ष्य आद्रियेत महात्मना ६७ कुलीनान्नावमन्ये
त सम्यग्वृत्तान्मनस्विनः त्यजन्त्येतेवमन्तारं प्रतिवाममानहेतुना ६८ गुणैरुदारैः संयुक्तानश्रोनेयेन्न ध्यमाधमान्महत्वमासु

काम०नी० वन्यस्त्वेषद्वयन्निनरेश्वरं ६९ उत्तमाभिजनोपेतो न नीचैः सह वर्द्धयेन कृशोपि हि विवेकस्थो याति संश्रयणीयतां ७० निर्लो
१२ केस्मिन्न्यासेनेन त्रपंडिताः ज्ञानस्य हि मणेर्येव काचेन समतां मता ७१ विश्राम्यंति महात्मानो यत्र कल्पतराविव सच्छ्रो धंजी
12 वंति श्रीमान्स्ततं भोगफलाः श्रियः ७२ लक्ष्म्या लक्ष्मीवतां लोके विकाशिन्याच किंनया वंधुभिश्च सुहृद्भिश्च विश्रब्धं यान
भुज्यते ७३ आपद्द्वारेषु सर्वेषु कुर्यात्सामान्यरीक्षितान् आदद्दीत धनं तेभ्यो भास्वानुस्रैरिवोदकं ७४ अभ्यस्तकर्मणस्तज्ज्ञा
न् शूचीन्स्तज्ज्ञान सम्मतान् कुर्यादुद्योगसम्पन्नान ध्यक्षान्सर्वकर्मसु ७५ यो यद्वस्तु विजानाति तं तत्र विनियोजयेत् अशेषवि
षयप्राप्ताविन्द्रियार्थइवेन्द्रियं ७६ कोष्ठागारेषु भिप्रक्रमस्तत्तदायतं हि जीवितं नाम्पायं च व्ययं कुर्यान्नसवेक्षेन चान्वयं ७७
कृषिर्वणिक्पथो दुर्गं सेतुः कुंजरबंधनं खन्याकर धनादानं शून्यानां च निवेशनं ७८ अष्टवर्गमिमं साधुः स्वद्धृत्तोपि
वर्द्धयेन जीवनार्थमिहाजीवैः कर्त्तव्यः करणाधिकैः ७९ पंपायपेहवृत्तेनवृ याक्षीणोपि पार्थिवः नस्यान्नस्यानुसंरोधं कु
र्यान्नरोपजीविनां ८० सुसंरक्षेद्वृत्तिपुण्यां सस्यकांटकथ्यायवयाफलायलगुडः कार्यस्तेनो भोग्यमिदं जगत् ८१ आयुक्त एप०
केभ्यश्चौरेभ्यः परेभ्यो राजवल्लभात् पृथिवीपतिलोभाच्च प्रजानां पंचधा भयं ८२ पंचप्रकारमप्येतदपोह्य नृपतिः स्व १२

पं प्रार्द्दीनफलं काले त्रिवर्गपरिवृद्धये ८३ यथा गोपालसने काले दुह्यते च न पा प्रजाः सिच्यते चीयते चैव लताः पुष्पफला
र्थिना ८४ आस्वादयेदुपचितान्साधु दुष्टव्रणानिव आयुक्तास्ते च वर्तेरन्स्वदूनाविव महीपतौ ८५ स्वल्पमप्यपकुर्वन्ति येपा
पाः पृथिवीपतौ नेव क्ष्माविवरदस्तेन पनं गाम्रूढचेतसः ८६ संवर्द्धयेत्सदा कोषमाप्तैस्तैरविछिन्नं काले चास्य व्ययं कुर्या
त्त्रिवर्गपरिवृद्धये ८७ धर्मार्थं प्रक्षीणकोषस्य क्षतत्वमपि शोभते सुरैः पीतावशेषस्य शरद्धिमरुचेरिव ८८ वृहस्पतेर्यवि
श्वास इति शास्त्रार्थनिश्चयः अविश्वासी न यात्रस्याद्यावच्च व्यवहारवान् ८९ विश्वासयेदविश्वस्तं विश्वस्तं नातिविश्व
सेन यशक्तिविश्वासमायाति विभूतेपात्रमेव सः ९० प्रादुर्भवन्मन्त्रसमय परस्याच्छिद्राण्यनुस्मरण तस्माद्योगीव सततं नता
निपद्येत्समाहितः ९१ अनुगतपरितोषितानुजीविमधुरवचश्चरितानुरक्तलोकः सुनिपुणपरमाप्तशक्तितन्त्रो भवति
नृपः सुचिरं प्रदीप्तरश्मिः ९२ इति कामन्दकीये नीतिसारे स्वाम्यनुजीविवृत्तं पंचमः सर्गः ५ लोके वेदे च कुशलैः कुशलैः
परिवारितः आवृतश्चिन्तयेद्राज्यं सबाह्याभ्यन्तरं नया १ अभ्यन्तरं शरीरं स्वं राज्यं राष्ट्रमुदाहृतं अन्योन्याधारसंवधाद्
कमेवेदभिधीयते २ राज्याङ्गानां तु सर्वेषां राष्ट्राद्भवति संभवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन राजा राष्ट्रं प्रसाधयेत् ३ लोकानुग्रहमन्वि

कामं०नी० ह्यशरीरमनुपालयेत राज्ञः संरक्षणं धाम: शरीरं धर्मसाधनं ६ धर्म्मोमारभिरेरेहिरसामभिषिकल्पाः महीभुजः तस्मादसाधू
१२ मापिक्षान्निम्नन्यापैर्न लिप्यते ५ धर्मसंरक्षणपरो धर्मे रार्थं विवर्द्धयन् ये ये प्रजाप्रबाधेरक्षांछिद्याम्नहीपतिः हृयमा
13 प्यीः क्रियमाणाहि शंसन्त्यागमवेदिनः सधर्मोपविगर्हेक्षितमधर्मप्रचक्षते ७ धर्माधर्मौ विजानन्हि शासने: भिर
तेः सतो प्रजाः रक्षेन्नृपः साधु हन्यात्त्व परिपंथिनां ८ राज्योपघाते कुर्वीरन्ये या पापजवल्लुभाः एकैकशः सहता वाह्
यां स्तानपरिचक्षते ९ दुष्यात्रयां शुदंडेन हन्याद्राजा विलं विना अहष्णंवा प्रकाशं वालोकद्वेषसमागतान १० राजा रह्
सि हूष्यं हि हत्वा नायोपमंत्रयेत् गूढशास्त्रविशेषेयुस्तत्त्वशादांसजितान याः ११ विश्वस्तांस्तानिविनुपुद्धोस्याः कस्मानरं
गतान ते शास्त्रग्राह कानूपुः प्रयुक्तास्मइति स्फुटं १२ इति दुष्यान्ससहृद्य प्रजानामभिवृद्धये विनयाम्निपउत्कर्षे राजरा
ल्प समुद्धरेन् १३ यथाबीजांकुरः सूक्ष्मोपरिप्रयत्नोभिरक्षितः कालेफलाय भवति साधुस्तद्वदियं प्रजा १४ उद्वेजयति भी
क्ष्णेनमृदुनापरिभूयते तस्माद्यथाहतो दंडं नयेन्मध्यममाश्रितः १५ इति कामंदकीये नीतिसारे कंटकशोधनो नाम षष्ठः रा०म०
सर्गः ६ प्रजार्थं श्रेयसे राजा कुर्वीतात्मजरक्षणं लोलुभ्यमाना स्तेर्थे गृहं त्यारेनमरक्षिताः १ राजपुत्रा मदोद्धृता गजा इव १३

चिरं कुर्याः प्रातनं वा विनिघ्नन्ति पितरं स्वाभिमानिनः २ राजपुत्रैर्मदोपेतैः प्रार्थ्यमानमिव स्तनः दुःखेन रक्ष्यते राज्यं व्याघ्राघ्रा
णमिवामिषं ३ रक्ष्यमाणा यदि छिद्रं कथंचित्प्राप्नुवन्ति ते सिंहशावा इव घ्नन्ति रक्षितारमसंशयं ४ विनयोपग्रहान्भूत्यैः कुर्वी
त नृपतिः सुतान् अविनीतकुमारं हि कुलमाशु विनश्यति ५ विनीतमौरसं पुत्रं यौवराज्येऽभिषेचयेत् दुष्टं गजमिवोद्वृत्तं कुर्वी
त सुखबंधनं ६ राजपुत्रः सुदुर्वृत्तः परित्यागं हि नार्हति क्लिश्यमानः स पितरं परेणाश्रित्य हन्ति हि ७ व्यसने सज्जमानं हि क्लेश
येद्व्यसनाश्रयैः तथा च क्लेशयेदेनं यथा स्यात्पितृगोचरः ८ यानेशय्यासने पाने भोज्ये वस्त्रविभूषणे सर्वत्रैवाप्रमत्तः स्याद्दु
ष्टेन विषदूषिते ९ विषघ्नैरगदैः स्नातो विषघ्नमणिभूषितः परीक्षितं समश्नीयाज्जांगुलीविद्भिरन्वितः १० भृंगराजः शुक
श्चैव सारिका चेति पक्षिणः क्रोशन्ति भृशमुद्विग्ना विषपन्नगदर्शनात् ११ चकोरस्य विरज्येते नयने विषदर्शनात् सुव्यक्तं माद्य
ति क्रौंचो म्रियते मत्तकोकिलः १२ जीवंजीवस्य च ग्लानिर्जायते विषदर्शनात् एषामन्यतमेनापि समश्नीयात्परीक्षितं १३
मयूरपृषतास्संगे न भवन्ति भुजंगमाः तस्मान्मयूरपृषतो भवने नित्यमुत्सृजेत् १४ भोज्यमन्नं परीक्षार्थं प्रदद्यात्पूर्वमग्नये व
योभ्यश्च ततो दद्यात्तत्र लिंगानि लक्षयेत् १५ धूमार्चिर्नीलता वह्नेः शब्दस्फोटश्च जायते अन्नेन विषदिग्धेन वयसां मरणं भ

का०म०टी० वेन १६ अखिन्नतासोरकलमाशुशैसं विवर्णताअन्नस्यविषदिग्धस्यतथास्निग्धश्रमोचकः १७ व्यंजनस्याशुशुष्कत्वंक्व
१७स० थनेश्यामफेनता गंधस्पर्शरसाश्चैव नश्यन्ति विषदूषणात् १८ स्वाद्यातिरिक्ताहीनावास्वादवसेविषदूषिते दृश्यतेराजिरू
14 र्ध्वाचफेनमंजनमेवच १९ रसस्यलीलापयसश्चनाम्राम्रस्यमोपस्यचकोकिलाभा श्यामावदध्योविषदूषितस्यमध्ये
भवन्त्यूर्ध्वगनावलेखा २० आर्द्रस्यसर्वस्यभवेत्तुसंद्यःप्रम्लानभावोविषदूषितस्य उत्पक्वनाशःक्वथितोनभावासश्याम
ताचेतिभवन्तितज्ज्ञाः २१ शुष्कस्यसर्वस्यविषोपदेहाद्विशीर्णताचाशुविवर्णताच खरत्वंमृदुस्यान्मृदुनःखरत्वंनदानिकेचा
पकंजनुधानः २२ माचाणमरणानांचमैणीश्यामामंडलकीर्णता ननुलीयक्षमणीलोम्नास्याम्नंशस्त्रविघाश्रयात् २३
लोहानांचमणीनांचमलपंकोपदग्धता प्रभावस्नेहगुरुतावर्णस्पर्शवधस्तथा २४ मुखस्यश्यामतावर्णेत्वत्व[illegible]
जंभणंमुहुःस्खलनंपथुःस्वेदआवेगोदिग्विलोकनं २५ स्वकर्मणिस्वभूमौस्यादनवस्थानमेवच लिंगान्येतानिनिपुणः
लक्षयेद्विषदायिनां २६ औषधानिचसर्वाणियानंपानीयमेवच उत्कम्प्यकैःसमाख्यायाभ्याश्रीयात्तोजनानिच २७ प्रसा रस०
धनादियत्किंचित्तत्सर्वंपरिचारिकाःउपतिष्ठेयुर्नरेंद्रायसुपरीक्षितमुद्रितं २८ परस्यादागतंयच्चनचतुसंवेपरीक्षयेत्स १७

दास्वोपपरेभ्यश्च रक्षोरजासुरक्षिता २९ यानं वाहनमारोहेद्यातं यात्रोपपादितं अविज्ञातेन हि पथा संकटेन न संव्रजेन्नरः
वीक्षितमदुष्टकर्माणिमारुह्य वंशकं मागनं संविभक्तश्च कुर्वीत जनमासन्नवर्जितं ३१ अधार्मिकाश्च क्रूरं श्वदंष्ट्रदोषान्वि
एकक्तान परेभ्योभ्यागतानां श्रेवृहरैणेव समाचरेत् ३२ महावासमुद्भूतमपरीक्षितननाविकौ अन्यनौप्रतिवंधाद्दालोपेया
त्रावमानुरी ३३ परितापिष्णुवासरेषु पश्चंस्तटलेस्वाध्यिनमासस्सैन्यचक्रे स्वविशोधितन क्रमीनजालं व्यवगाहेत जलं
सुहृत्सेमेनः ३४ गहनानि विवर्ज्जयन्निश्शुद्धं च हिरूढ्यानवनं समुम्नुपेयात विरहमधुरं वयोनुरूपीन च माद्यद्विषयोप
भोगरणगान ३५ सुविनीतसुवेषपथ्यपानः सुखगम्यामुविनाच लक्ष्यसिद्धौ सुपरीक्षितरक्षितानुसीमां लघुकोषसमुप
गादवीमुपेयात् ३६ कान्येष्वनशोधनमादौ मानुरं निक्रमपि प्रविविक्षुः आमषणस्यनुगतश्च विशेषु संकटे च गहनेन
च तिष्ठेत् ३७ पांशूत्करणकुपितनिवाततिवाते सेसक्तधारणजलदे च देवे अन्यातपेचाहिततां धकारे स्वस्थस्तुसंवृतः क्वचित्
मुपेयात् ३८ निर्गमे च सुप्रवेशे च राजा मार्गो समं ततः प्रोत्सारितजनं गच्छेत्सम्यगाविष्कृतोन्नतिः ३९ यात्रोत्सवेष समावे
तुजलसंबाधशालिनः प्रदेशान्नावगाहेत नातिवेलं च संपतेन ४० निषेवितो वर्षधरैः कंचुकोष्णीषधारिभिः अनेनः पु

कां०नी० रक्षश्चिरेत्कुब्जकैरातवामनैः ४१ निचैरंतःपुरमाल्याम्युच्चयश्चिन्नवेदिनः शास्त्राग्निविषवर्जैहि नर्ममेसुमहीपतिः ४२
१५ श्रंतवासकसैन्यंचसमंद्धंसाधुसंमतं रक्षेदायुक्तकुशलमन्तःपुरगंनपं ४३ आशीतिकाश्चपुरुषाःपंचाशत्काश्च
15 योषितः वुधेरन्नवरोधानंशौचमागारिकाश्चये ४४ रूपाजीवाःस्त्रियःस्नाताःपरिवर्तितवाससः राजानमुपतिष्ठेयु
र्विशुद्धस्रग्विभूषणाः ४५ कुब्जकैरातिलैश्चैवमुण्डैश्चालानगोजनः संसर्गोनक्वचिद्धृष्ठेदाल्वैरासीजनैःसह ४६
निर्गच्छेत्सविशेद्वापिसर्वोऽभ्यन्तरगोजनः विज्ञातद्रव्यसंचारीकरणेनोपलक्षितः ४७ नचानुजीविनंपश्येदकल्प
पृथिवीपतिः अन्यत्रात्ययिकात्कोर्यापूर्वंस्येवानुरोगुरुः ४८ स्नातानुलिप्तसुरभिःस्रग्वीरुचिरभूषणः स्नातांसुदंनव
सनांगच्छेद्देवींसुभूषणां ४९ नहिदेवीगृहंगच्छेदात्मीयामन्त्रिवेश्मनात देवीगृहगतंभ्राताभद्रसेनममारयत् ५०
मातुःशय्यान्तरालीनःकारूषंचौरसःसुतः लाजान्विषेणसंयोज्यमधुनेतिविलोभितं ५१ देवीतुकाशिराजेन्द्रंनिजघा
नरहोगतं विषाक्तेनचसौवीरंमेखलामलिनानृपं ५२ नूपुरेणचवैरूप्यंजारूष्यंदर्पणेनच वेण्यांशस्त्रंसमाधा
यनषाचापिविदूरथं ५३ इतिवर्जंपरिहरेच्छौवापिमयोनयेनयस्यदाराः सुगुप्ताःस्युःपुरुषैराप्तकारिभिः ५४ सर्वं राम० १५

येगाच्छितत्रसपहस्तेलोकद्वयंपश्यतिं धर्ममित्थत्वरपतिः सर्वान्वाराननुक्रमात् ५५ गच्छेदनुनितांनिसंवाजीकरणाद्बृंहितः
५६ विचार्यकार्याण्यपवादमिन्दयेविसृज्यलोकंसमताहन्तक्रियः सशास्त्रवंधेनहिसाप्नुयातोनास्त्रयत्नसत्कः पर
मामवाप्नोति ५७ नयनेनजागृतिरसंतरस्यभृशं सुखंस्वपंतीहनिराधयः प्रजाः समन्तवित्तेस्वपतित्रसपस्याम्यजागरे
णास्यजगम्यबाधने ५८ इतिस्मपूर्वंमनुर्याद्भाषिरेन्द्रपस्यराज्यस्यचसाधुलक्षणं सदेनदेवंपरिपालयन्नेषापान्ते
ष्वारः पालनकल्पनांव्रजेत ५९ इति कामंदकीये नीतिसारे पुत्ररक्षणामात्यरक्षणं च सप्तमः सर्गः ७ येनकोष
दंडाभ्यां सामात्यः सहमंत्रिभिः दुर्गस्थश्चिंतयेत्साधु मंडलं मंडलाधिपः १ थीवृराजनेराजाविशुद्धेमंडलेचरन्
अशुद्धेमंडलेसर्पेनशौर्येनेरप्यवचन २ सेवंतेसर्वभूतेभ्यः शशीवास्वराडमराडलः राजा संपूर्णमंडलः स्तस्माद्विजिगीषुः सदाभवेत् ३
अमात्यराष्ट्रदुर्गाणिकोशोदंडश्चपंचमः राजामक्षनयस्तसैर्विजिगीषोरुदाहृताः ४ राजापंचनयाभिर्ज्ञसप्तमः पृथिवीपतिः सप्त
प्रकृतिकं राज्यमित्युवाचवृहस्पतिः ५ संपन्नस्तुप्रकृतिभिर्महोत्साहः कृतश्रमः जेतुमेषणशीलश्च विजिगीषुरितिस्मृतः ६ कोसीनवृद्ध
सेविलसुत्साहस्थूललक्षनाचित्तज्ञतामवृद्धिमालेप्रागल्भ्यंसत्यवादिता ७ अदीर्घसूत्रतामाक्षौद्र्यमश्रयस्वमधानतादेशकालज्ञ

काम०नी० तादात्म्यं सर्वक्लेशसहिष्णुता ८ सर्वविज्ञानिता दाक्ष्यं सत्त्वं संवृतमंत्रिता अविसंवादिता शौर्यं भक्तिज्ञत्वं कृतज्ञता ९ शरणागत
१६ वात्सल्यममर्षित्वमचापलं स्वकर्मदृष्टशास्त्रात्वं कृतित्वं दीर्घसूयिता १० जितश्रमित्वं धर्मित्वमक्रूरपरिवारिता महानस्फीतता
16 चेति विजिगीषुगुणाः स्मृताः ११ सर्वैर्गुणैर्विहीनोऽपि स्वराजाय प्रतापवान् प्रतापयुक्ता नृपयंति परे सिंहान्मृगा इव १२ प्रताप
सिद्धो नृपतिः प्राप्नोति महतीं श्रियं नश्यादुत्थानयोगेन प्रतापं जनयेन्नरं १३ एकाग्राभिनिवेशित्वमविलक्ष्यामुच्यते दारुण
स्तुस्मृतः शत्रुर्विजिगीषुगुणान्वितः १४ लुब्धः क्रूरोऽलसोऽसत्यः प्रमादी भीरुरस्थिरः मूढो योधावमन्ता च सुखच्छेद्यो रिपुः स्मृ
तः १५ अरिमित्रमरेर्मित्रमरिमित्रमतः परं तथारिमित्रमित्रं च विजिगीषोः पुरःस्थिताः १६ पार्ष्णिग्राहः स्मृतः पश्चादाक्रन्द
स्तदनंतरं आसारावारयोश्चैव विजिगीषोस्तु मंडलं १७ अरेस्तु विजिगीषोस्तु मध्यमो भूम्यनंतरः अनुग्रहे संहतयोः सम
र्थो व्यस्तयोर्वधे १८ मंडलाद्बहिरेतेषामुदासीनो बलाधिकः अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च वधे प्रभुः मूलप्रकृतयस्त्वेताश्च
तस्रः परिकीर्तिताः अहेवमंत्रकुशलश्चतुष्कमंडलं मयः २० विजिगीषुररिर्मित्रं पार्ष्णिग्राहोऽथ मध्यमः उदासीनः पुनर्मे द्वेषके
मंडलमृचनुः २१ उदासीनो मध्यमश्च विजिगीषोस्तु मण्डलं शत्रुनाम मंडलमिदं प्राह द्वादशराजकं २२ द्वादशानां नरेंद्राणामर काम० १६

मित्रेण पृथक्पृथक् षड्विंशत्कमिदं प्राहुस्तच्चैव पुनर्मयः २३ द्वादशानां नरेंद्राणां पंच पंच पृथक्पृथक् अमात्याद्याः प्रकृतयो गम
नन्नीहमानवाः २४ मौना द्वादशराजानो ह्यमात्याद्यास्तथापरे ये सप्तमिश्रधिकं तेषां सर्वप्रकृतिमंडले २५ संयुक्तस्त्वरिमि
त्राभ्यां सुमयारिस्तथासुहृन् मौना द्वादशराजानस्तथा दशकं गुरुः २६ अष्टादशानामेतेषां मित्रामात्याद्याः पृथक्पृथक् अष्टो
त्तरशतेनैतेन मंडलं कवयो विदुः २७ अष्टादशानामेतेषां मित्रशत्रुपृथक्पृथक् चतुःपंचाशत्कमिति विशालाक्षः प्रभाषते २८ च
तुःपंचाशतो राज्ञाममात्याद्याः पृथक्पृथक् चतुर्विंशतिसंयुक्तं मंडलं त्रिशतं स्मृतं २९ सप्तप्रकृतिकं प्रोक्तं विजगीषोररेश्च तत्
चतुर्दशकमेवैतन्मंडलं परिचक्षते ३० समंडलत्रिकमित्याहुर्विजगीष्वरिमध्यमाः मित्रयुक्ताः पृथक् चैते षड्भिरन्ये जगुः ३१ अ
मात्याद्याः प्रकृतयः एकैकस्यैव भूपतेः मंडलं मंडलविदः षड्विंशत्कं प्रचक्षते ३२ सप्तप्रकृतिकाः सर्वे विजगीष्वरिमध्यमाः
एकविंशतिकमित्याहुरपरे नयवादिनः ३३ चत्वारः पार्थिवाः मौनाः पृथक् मित्रैः सहाष्टकं अमात्यादिभिरन्ये च जगतस्त्वेसं
मितं ३४ विजगीषोः पुरस्ताद्ये पश्चाद्ये प्रकीर्त्तिताः दर्शकं मंडलमिदं मंडलज्ञाः प्रचक्षते ३५ दशानां भूमिपालानाममात्या
द्याः पृथक्पृथक् मंडलं मंडलविदः षष्टिसंख्यं प्रचक्षते ३६ प्राग्गेहान्द्वौ विजगीषोश्च पश्चिमौ चेति पंचकं अमात्याद्याः प

 यत्केषांचिन्मतं परिचक्षते ३७ अरेरप्येष यद्वेति दृष्टोदृष्टिमतां वरैः पंचकं मंडलं न्यायं त्रिनयं च मनीषिभिः ३८ एवमष्टानिन्या
 य्यारस्तु वाचयगणाः अभियोक्ता प्रधानत्वात्तत्र यावान्योऽभियुज्यते ३९ यणस्य अभियोगेन विजगीषोररेस्तथा अखिलविज
 गीषुत्वेण कामं कुर्निरिष्यते ४० इति प्रकारं बहुधा मंडलं परिचक्षते सर्वलोकप्रतीतं तु स्फुटं द्वादशराजकं ४१ अग्रपश्चात
चतुर्मूलं षष्ठियत्रं द्वे येस्थितं षट्गुण्यं विफलं वृक्षं यो जानाति स कीर्तितम् ४२ पार्ष्णिग्राहस्तथासारः पश्चात्तु मित्रेभ्य कीर्तिते
आक्रंदो यत्र दासारो विजगीषोर्हदाहृते ४३ पुरो यायाद्विगद्धैव मित्राभ्यां पश्चिमावपि पश्चिमाविव पूर्वाभ्यामरिजन्मित्रमे
वच ४४ अरिमित्रस्य मित्रस्तु कृतकृत्येन भूयसा स सयुज्याभयमित्रेण पश्चाद्धृष्ठेत्तरेश्वरः ४५ आक्रंदेनात्मनाचैव पार्ष्णि
ग्राहं प्रपीडयेत् आक्रंदेन तदासारमाक्रंदासारमाशिना ४६ मित्रेणैवात्मनाचैव कुर्वीताद्धदरेणरियोः मित्रेणहि समित्रे
णारिपुमित्रं प्रपीडयेत् ४७ अरिमित्रस्य मित्रस्य पीडनं पृथिवीपतिः कुर्वीतोभयमित्रेणामित्रेण चैव हि ४८ अनेनक्रम
योगेनविजगीषुः सदोत्थितः पडयेदहितं शत्रुं मित्रेणामलमलरा ४९ पीड्यमानोत्यभयतः सदोषुकैर्मनीषिभिः रिपु
रुद्धेदमायातितद्वशेवावतिष्ठते ५० सर्वोपायेन कुर्वीत सामान्यं मित्रमात्मसात् भवन्ति मित्राद्दुस्थिताः सुखेष्ठेयाहिमन्त्र

चविजानातिनिजोरिपुः दहत्यन्तर्गतश्चैवशुष्कवृक्षमिवानलः ६२ वर्त्ततेपक्षपातेनमित्रंषड्भयात्मकं वज्रीवहिस्त्रिशिरसंतन्तुछिं
द्यात्कृतत्वरः ६३ बलिनाविग्रहीतस्यद्विषतःकूलवर्त्तिनः कुर्वितापचयंशत्रोरात्मोच्छित्तिविशंकया ६४ यस्मिन्नुच्छिद्यमाने
तुरिपुः स्वंप्रवर्त्तते नतस्योच्छित्तिमचिरात्कुर्वीतेनंसुगोचरं ६५ वंशागतोरिपुर्यस्तुविंधनेदुरूप्यगृहः तस्यसंयमा
नायाशुतत्कुर्वीतेनंसुगोचरं ~~६५ वंशागतोरिपुर्यस्तुविंधनेदुरूप्यगृहः तस्यसंयमनायाशुतत्कुलीनंसमुन्नयेत् ६६~~
~~विषंविषेणावध्येतवज्रेणैववज्रेणाभिद्यते गजेन्द्रोदृष्टसारेणगजेन्द्रेणैववाध्यते ६७ मत्स्योमत्स्यंसमादत्तेतज्ज्ञाति~~
~~कर्मणि नतत्कुर्यान्नमेधावी~~ लीनंसमुन्नयेत् ६६ विषविषेणावध्येतवज्रेणैववज्रेणाभिद्यते गजेन्द्रोदृष्टसारेणगजेन्द्रे
णैववाध्यते ६७ मत्स्योमत्स्यंसमादत्तेज्ञातिर्ज्ञातिमसंशयं रावणोच्छित्तयेरामो विभीषणमपूजयत् ६८ यस्मि
न्मंडलसंक्षोभः कृतेभवतिकर्मणि नतत्कुर्यान्नमेधावीप्रकृतीरनुरंजयन् ६९ साम्नादानेनमानेनप्रकृतीरनुरंज
येत् आत्मीयाभेदरंध्राणि व्यापारकीर्योप्सरारयेत् ७० अकोराणीमंडलेसर्वे मित्रैराशिरेवच सर्वःस्वार्थपरोलोकःकुतो

का॰मं॰नी॰ मध्यस्थतः क्वचित् ७१ भोगप्राप्तं विकुर्वाणं मित्रमप्युपपीडयेत् असंतं विहतं हन्यात्स पापो यात्वि यमेतः ७२ अमि
१८ त्रासपधिकुर्वीत मित्राण्युत्तरयावहात् अछिन्नवत्ते मानानि मित्राण्यपि परित्यजेत् ७३ संबंधुर्य्योनुवध्नाति हितेर्य्येवा हि
18 तादरः अनुरक्तं विरक्तं वा तन्मित्रमुपकारि यत् ७४ मित्रं विचार्य्य बहुशो ज्ञातदोषं परित्यजेत् त्यजं तु भूत दोषं हि
धर्म्मार्थावुपहंति यः ७५ स्वयं दोषगणा नेषी भवेत्सर्वत्र सर्वदा स्वयं ज्ञातेष दोषेषु शासने दंडपातने ७६
न त्वविज्ञाय तत्त्वेन दोषश्राव्य कदाचनः अजंयमिव भक्ते न निर्दोषं क्रोधनेजना ७७ मित्राणि मन्त्ररंकुर्य्यान्मा
ध्यमाय: कनीयसां मध्यज्यायः कनीयांसि कर्म्माणि च पृथक्पृथक् ७८ न हि मिथ्याभियुंजीत स्मरणयाच्चापितद्
धं मित्रमेदास्तु येकुर्य्युस्तान्सर्वांस्तु परित्यजेत् ७९ आभ्योगिकं मात्सरिकं माध्यस्थ्यं पाक्षपातिकं सोपन्यासं च ज्ञानी
याद्द्वः संशयितं तथा ८० प्रकाशयेद्यस्य गुह्यं न कुर्यात्सुहृदां स्वयं अन्योन्यमत्सरं चैषामुपमेवाप्रसारयेत् ८१ राम
कार्य्यस्य हि गरीयस्त्वान्नीचानामपि कालवित् सतोपि दोषान्प्रच्छाद्य गुणानप्यसतो वदेत् ८२ प्रायो मित्राणि कुर्वी १८

त सर्वाव स्थानिभ्यतिः वहुमित्रो हि शक्नोति वसे स्थापयितुं रिपून् ८३ नतत्रापि हि तिष्ठन्ति भ्राता न पिता नो पि वा जनः
पुंसामाश्यत्मनीकारे यन्मित्रं यत्नतिष्ठति ८४ अमित्रान्सर्वतो मित्रैर्नेमिं ग्रहकोपाहट बुद्धेः इति मंडल ह ते हि मंडल
ज्ञाः प्रचक्षते ८५ मित्रोदासीनरिपवः एतन् मात्रं हि मंडले सम्यक्ता धनमेतेषामिति मंडलशोधने ८६
इति स्वराजानयत्नेनाव्रजन्समस्थामी मंडलमुद्दिमाचरन् विराजते साधु विशुद्धमंडलः शरच्छशीव प्रतिनं
दय प्रजाः इति कामंदकीये नीतिसारे मंडलयोनिमंडलचारित्रं नामाष्टमः सर्गः ८ वलीयसाभियुक्तस्तु न्यायेऽ
नन्यप्रतिक्रियः आपन्नः संधिमन्विच्छेत्कुर्वाणः कालयापनां १ कपालउपहारश्च सन्तानः संगतस्तथा उप
न्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषांतरः २ अदृष्टनरश्चादृष्टश्चात्मामिषउपग्रहः परिक्रयस्तथाच्छिन्नस्तथा च परि
भूषणः ३ स्कंधोपनेयः संधिश्च षोडश परिकीर्तिता इति षोडशकं प्राहुः संधिं संधिविचक्षणाः ४ कपालसं
धिर्विज्ञेयः केवलं सम संधितः संप्रदानाद्भवति य उपहारः स उच्यते ५ संतान संधिर्विज्ञेयो दारिकादानपूर्वकः

का·मी·नी

१८ 19 समिःसंयुक्तसंधिस्तु मैत्रीपूर्व उदाहृतः ६ यावदायुःप्रमाणस्तु समानार्थप्रयोजनः संगतःसंधिकु~~शलैःकांचनःपरि~~
रेवप्रहृष्टत्वात्स्ववर्णेवत् ७ संपत्तौ च विपत्तौ च कारणैर्यो न भिद्यते सोऽयं संधिकुशलैः कांचनः परिकीर्तितः ८
भत्ययिकार्यसंसिद्धिं समुद्दिश्य क्रियेत यः स उपन्यासकुशलैरुपन्यास उदाहृतः ९ मयास्योपकृतं पूर्वम
मायंप्रतिकरिष्यति इति यः क्रियते संधिः प्रतीकारः स उच्यते १० उपकारं करोम्यस्य ममाप्येष करिष्यति अ
यं चापि प्रतीकारो रामसुग्रीवयोरिव ११ एकार्थं सम्यगुद्दिश्य यात्रां यत्राभिगच्छतः संसंहितप्रमाणस्तु संधिः
संयोग उच्यते १२ आवयोर्योधमुख्याभ्यां मदर्थः साध्यतामिति यस्मिन्पणः प्रक्रियते स संधिः पुरुषान्तरः
१३ त्वयैकेन मदीयार्थः संप्रसाध्यस्त्वसाविति यत्र शत्रुः पणं कुर्यात्सा दृष्टपुरुषः स्मृतः १४ यत्र भूम्येकदेशे
न पणेन रिपुर्वर्जितः क्रियते प्रागारक्षार्थं सर्वदानमुपग्रहः १५ कोशांशेनार्धकोशेन सर्वकोशेन वा पुनः शेष राम
प्रकृतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः १६ भुवां सारवतीनां तु दानादुच्छिन्न उच्यते सर्वभूम्युत्थितफलादानेन १९

रविभूषणाः १७ परिछिन्नं फलं यत्र स्कंधः स्कंधेन दीयते स्कंधोपनेयं तं प्राहुः संधिं संधिविदो जनाः १८ परस्परो-
पकारश्च मैत्रः संबंधजस्तथा उपहारश्च विज्ञेयाश्चत्वारस्त्विह संधयः १९ एक एवोपहारस्तु संधिरेष मतो हि नः उ-
पहारस्य भेदास्तु सर्वेऽन्ये मैत्रवर्जिताः २० अभियोक्ता बली यस्मादलब्ध्वा न निवर्तते उपहारादृते तस्मात्
संधिरन्यो न विद्यते २१ बालो वृद्धो दीर्घरोगस्तथा ज्ञातिबहिष्कृतः भीरुको भीरुकजनो लुब्धो लुब्धजनस्तथा
२२ विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिशक्तिमान् अनेकचित्तमंत्रस्तु देवब्राह्मणनिंदकः २३ दैवोपहतकश्चैव दै-
वचिन्तक एव च दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसनसंकुल २४ अदेशस्थो बहुरिपुर्युक्तः कालेन यश्च न सत्यधर्मव्य-
पेतश्च विंशतिः पुरुषा अमी २५ एतैः संधिं न कुर्वीत विगृह्णीयात्तु केवलं एते विगृह्यमाणा ह्येकोनयमुह्यन्ते २७
उत्साहहीनशक्तिलाभदादीर्घी स्वयमस्यासौ स्वैरेव परिभूयते नेहापरस्येनावसंशय २८ मुक्तोच्छेद्यस्तु भवति सर्वेषा-
मिव हि कृतः तारयैवनं विनिर्गतिज्ञातपरस्यार्थसत्कृताः २९ भिरुर्युद्धपरित्यागात्स्वयमेवावसीदति वीरो

२० ष्पवीरपुरुषैःसंयामैनैर्विमुच्यते ३० लुब्धस्यासंविभागित्वान्नपुष्यन्त्येनुजीविनः तुष्ट्यानुजीविभिर्नैवदानमभिन्नैर्विहन्य
१० ते ३१ संयुज्यते प्रकृतिभिर्विरक्तप्रकृतिर्यदि सुशाम्भियोज्योभवतिविषयेष्वातिशक्तिमान् ३२ अनेकचित्तमंत्रा
स्तुद्वेष्योभवतिमंत्रिणां अनवस्थितचित्तत्वात्कार्येष्वैतैःसउपेक्ष्यते ३३ सदाधर्मबलीयस्त्वाद्देवब्राह्मणानिंद
काःविशीर्यतेस्वयंचैवचेरैर्वान्यहतन्कृत्यपा ३४ संपन्नेष्वविपत्तेस्वैर्देवमेवहिकारणं इतिदैवपरोध्यायआत्मना
नविचेष्टते ३५ दुर्भिक्षव्यसनीचैवस्वयमेवावसीदति बलव्यसनशक्त्यस्य ह्योद्धुंशक्तिर्न्नजायते ३६
अदेशस्थोहिरिपुणास्वल्पकेनापिहन्यते ग्राहोल्पीयानपिजलेगजेंद्रमपकर्षति ३७ बद्धमित्रस्तुसत्रस्तः
शत्रुमध्येकपोतवत् येनैवगच्छतिपथातेनैवाशुपविपद्यते ३८ अकालयुक्तसैन्यस्तुहन्यतेकालयोधिना
कौशिकेनहतज्योतिर्निशीथइववायसः ३९ सत्यधर्मव्यपेतेननसंदध्यात्कथंचन संधितोप्यसाधुत्वा
दचिराद्यातिविक्रियां ४० सत्यार्थ्यधार्मिकानार्येभ्रात्संघातवान्बली अनेकविजयीचेतिसंधेयाःसप्तकी राम
२०

तिताः ४१ सत्योनुपालयन्‌सत्यं संधितो नैति विक्रियां प्राणबाधेपि सुव्यक्त मार्य्यो नाप्नोत्यनार्यतां ४२ धा
र्मिकस्याभियुक्तस्य सर्व एव हि युध्यते प्रजानुरागधर्माच्च दुःखोच्छेद्यो हि धार्मिकः ४३ संधिः कार्य्योप्यनार्येणसंप्राप्यो
त्स्माद्‌येहि सं रेणकोपाः स्तत्र त्‌ रुवम्‌ लेश्चपि नतिष्ठति ४४ संहातत्वान्यथा वेणुर्न्निविडैः कंटकैर्वृतैः नशक्यते
समुच्छेत्तुंभ्रातृसंघातवांस्तथा ४५ समाक्रान्तस्य बलिना सर्वयत्नवतोपि हि हरिणस्येव सिंहेन शरणं नेह
विद्यते ४६ दूषरहा यच्छमानोहि सिंहामत्तामिवद्धियं हि न स्निवल्लवांस्तस्माज्जसंधयः सैव मिच्छता ४७ बलिनास
ह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनं प्रतिवातं नहि घनः कदाचिदुपसर्प्यति ४८ बलीयसि प्रणमतां काले विक्रमतामपि
पि संपदो नापयान्त्येति प्रतीपमिव निम्नगा ४९ जमदग्नेः सुतस्येव सर्वः सर्वत्र सर्वदा अनेकयुद्धजयिनः प्रतापा
देव भज्यते ५० अनेकयुद्धविजयी संधानं यस्य गच्छति तत्प्रभावेन तस्याशु वशं गच्छन्ति शत्रवः ५१ न जातु गच्छेद्विश्वा
सं संधितोपि हि बुद्धिमान् वृद्धो हस्तमयं कृत्वा वृत्रमिंद्रः पुरावधीत्‌ ५१ विकारं यातियुत्रो हि राज्यान्नो चः पिता

21

तथा तल्लोकवृत्तान्त्यपेतेरन्य इतं प्रचक्षते ५२ अभियुक्तो बलवता तिष्ठन्दुर्गे प्रयत्नवान् तद्बलीयस्तराक्रान्ते कुर्वी-
तात्मविमुक्तये ५३ सोत्साहशक्तियुक्तो हि स्वविग्रहक्षमान्महत्तरं केशरीव द्विपमिभारद्वाजः प्रभाषते ५४
एकोपि सिंहः साहस्रं यूथं मथ्नाति दन्तिनः तस्मात्सिंह इवोदग्रमात्मानं वीक्ष्य संपतेत् ५५ ज्यायीसमल्पसैम-
स्य बलाद्विक्रम्य निघ्नतः प्रतापसिद्धा सर्वत्र भवन्ति रिपवो परे ५६ संधिमिच्छेत्समे नापि संदिग्धो विजयो यु-
धि नहि संशयितुं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ५७ तत्संप्रहृष्टेरतिवृद्धिरामः समेन संधानमिहोपगच्छेत् अ-
पक्कयोर्वा घटयोरव स्यमभोन्यभेदी समसन्निपाततः ५८ नाशो भवति युद्धेन कदाचिदुभयोरपि सुंदोपसुंदेय
सुंदावन्योन्यं सममवीर्यौ हतौ न किम् ५९ विहीनोपि सुसंधेयो विधृतस्नेहरागतः यत्न मुञ्चति हिमवत्तोयवि-
दूरिवस्थितौ ६० न संधिमिच्छेद्धीनेन तत्र हेतुरसंशयः तस्य विश्रंभमालस्य प्रहरेतं गजं सहः ६१ बलीय- राम
साभिधायेत प्रविश्य प्रनायवान् तथा साध्वनुगन्तव्यो यथा विश्रंभमाप्नुयात् ६२ विश्रंभीनि समभ्युक्तो निगूढ- २१

कारचेष्टितः प्रियाण्येवाभिभाषेत यत्कार्य्यं कार्य्यमेव तत् ६३ विश्रंभात्प्रियतामेति विश्रंभात्कार्यमिच्छति वि
श्रंभेणाहि देवं द्रोहि त्वगर्भमघायतत् ६४ युवराजेन संधाय प्रधानपुरुषेण वा अन्नपकोपेजनमेद भियो
नुः स्थिरात्मनः ६५ अर्थोत्सर्गेण महता तात्त्वेखेष्वाप्यात्मसंहितैः प्रधानपुरुषस्येह प्रकुर्वीतात्मदूषणं ६६
दूषिते हि महामात्रे रिपुरप्योपि धीमता स्वपक्षे यस्य विश्वासमित्यभूतस्य निष्क्रियः ६७ अरेरमात्यान्संधाय
तद्वश्यं समुत्नयेत् भिषग्भेदेन वा शत्रुं रसदानेन साधयेत् ६८ अरेः सर्वप्रयत्नेन यश्चात्कोपं प्रकल्पयेत्
यश्चात्कोपसमयातिष्ठन्तेनुस्मृत्यप्रसाधयेत् ६८ अरेः सर्वप्रयत्नेन यश्चात्कोपं प्रकल्पयेत् यश्चात्कोपसमयातिष्ठन्
नुस्मृत्यप्रसाधयेत् ६९ उद्देशात्कृत्तसंवासैश्चैरैर्नैमित्तिकैरपरैः उपायव्यसनादेशं कारयेत्साधुलक्षणैः ७०
स्वपक्षयामवधादिदोषव्ययेक्षयावेक्षितसाधुलक्षणः कामसूयीज्ञामयिकां चिदिच्छन्त्वियहृतत्प्रभवाहि दोषः
७१ कल्लमात्मामुहूर्तदोषनानिहयाभवन्तीहिनिमेषमात्रात् मुहुर्मुहुश्चाकुलितानिलोनितस्मान्नविहान्नतिवि

२२ गृहीतस्यात् ७२ सुहृद्धनं तथा राज्यमात्मानं कीर्तिमेव च युधि संदेहदोलास्थं को हि कुर्यादबालिशः ७३ साम्नाप्र
२२ दानेन नमयेत्संधिं ७४ समुग्रमाथामसुसंहतेन बलेन धीरो विचरन्नरातिं संतापयेद्येन समं सुतप्तस्
तेनैव संतापमुपैति तप्तः ७५ इति स्म संधिं खलु संधिवित्तमा राम भाषिरे पूर्वतरा महर्षयः तदेतदेवो विजयन्न
रेश्वरः समीक्ष्य कार्यं गुरु चेतत्तद्विधा ७६ इति कामंदकीये नीतिसारे संधिविकल्पो नाम नवमः सर्गः ९
अमर्षिणगृहीतानामन्युसंतप्तचेतसां परस्परापकारेणपुंसां भवति विग्रहः १ आत्मनोभ्युदयाकांक्षी पीड्य
मानः परेण वा देशकालबलोपेतः प्रारभेतेह विग्रहं २ राज्यस्त्रीस्थानदेशानां ज्ञानस्य च धनस्य च अपहारो
मदो मानः पीडा वैषयिकी तथा ३ ज्ञानात्मधर्मशक्तीनां विघातो दैवमेव च मित्रार्थे चापमानेन च तथा बंधु
विनाशनं ४ भूतानुग्रहविच्छेदस्तथा मंडलदूषणं एकार्थाभिनिवेशित्वमिति विग्रहयोनयः ५ राज्य राम
स्त्रीस्थानदानानां दाने न च मदेन च विग्रहस्तत्प्रकीर्त्तितेरिति प्रशमनं स्मृतं ६ रातं देवतु विज्ञेयं साध्यध २२

र्मे विघातजे विषयध्वंसजे शत्रोर्विषयप्रतिपीडनं ७ ज्ञानापहारसंभूते ज्ञानशक्तिविघातजे समस्तद्रव्येश्चां
गेन स्नात्वा सांचोपि सुरेणानच ८ अधर्मे क्षेह संपन्ने मित्रजातउपेक्षणे आत्मवन्मित्रवर्गेन प्रागानपि परित्यजेत् ९
अपमानात्तु संभूते मानेन प्रशमं नयेत् साम पूर्वं उपायो वा प्रणामो वाभिमानजे १० विग्रहे शयेद्वा रोगं धनाशस्त
सुम्रवं येन पीडा न जायेत तादृशं भूविचक्षणा: ११ कुर्याद्द्रव्यम रिता गमे कार्या भिनिवेशजे धनायचा
रजाते तु विरोधं न समाचरेत् १२ कदाचिद्धि ग्रहे पुंसां सर्वनाशस्तु जायते महाजनसमासन्नं भेदे न प्रशमं
उपेन १३ भूतानुग्रह विच्छेदजात स्यातं व देहदर्शी दै हदर्शी देवमेव तु दैवस्य शामने साधु संमतं १४ मंड
लक्षोभ संभूत मुपायैः प्रशमं नयेत् सपत्नं वास्तु जं स्त्रीजे वा ज्ञातम पराधजे १५ वैरप्रभेद नियु
यो वै रयं च विधं स्मृतं जातं भूम्यपरोधे नतयाशक्तिविघातजे १६ रम्पवंतरजातं तु मंडलस्य
भजेत्तथा चतुर्विधं वैरजातं वाहुरन्नीतिज्ञा ब्रवीत १७ कुलायराधजे प्राहुर्हेरवास्थीयमानवाः कि

काम॰नी॰ विफलं निष्फलं च संदिग्धफलमेव च १९ तदात्वे दोषजननमायत्यां चैव निष्फलं आयत्यां च तदात्वे च हीये
२३ कालं द्विजोत्तमैः २० अकालदैवयुक्तेन बलोद्धतसखेन च तदात्वे फलसंयुक्तमायत्यां फलवर्जितं २१
२३ आयत्यां फलसंयुक्ते तदात्वे निष्फले तथा इति मे षोडशविधं न कुर्यादेव विग्रहं २२ तदात्वायतिसंशुद्धमार
भेत विचक्षणः तदात्वायतिशुद्धानि सर्वकर्माणि चिन्तयेत् २३ तदात्वायतिसंशुद्धमाति हन्नेव वाच्यतां
साधुलोकहृदयग्राहं विद्वान्कर्म समाचरेत् २४ परित्यजेद् संलोकनार्थलेशो यत्नोभितः परलोकविरुद्धो
निकुर्वीणो दूरतस्त्यजे २५ इत्यागमप्रमाणत्वात्साधुकल्याणमाचरेत् यदामन्येत मतिमान्हृष्टपुष्टं स्वा
केवलं २८ परस्य विपरीतं च तदा विग्रहमाचरेत् २९ स्फीतं वाप्यनरं केवयदा प्रकृतिमेडलं परस्य वि
परीतं च तदा विग्रहमाचरेत् ३० भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलं त्रयं यदैतन्निश्चितं भावि तदा विग्रह राम
माचरेत् ३१ गुरुर्मित्रे न तो वित्तं तस्माद्भूमिर्गरीयसी भूमेर्विभूतयः सर्वास्ताभ्यो वंधसुहृद्गणः ३२ स २३

वैरं यत्नमेव शत्रावुपायैर्विनिक्षिपेद्बुधः उपायैरप्यतिव्यूढे समेहंडो विशस्यते ३३ आरातं विग्रहं विद्वानुपायैः प्रशमन्न-
येत् विजयस्यत्वनित्यत्वाद्रभसेन न संपतेत् ३४ समाक्रान्तो वलवता कस्सन्नभंगं त्रिनो श्रियं आश्रये है नंसी
हृल्लिंनभौजंगौ कथंचन· ३५ क्षमाहेतन्सहात्तिः सन्नाप्नोति विपुलां श्रियं भुजंग॰ हृतिराप्नोति वधमेव नकुक
वल्ले ३६ प्रमतोहप्रमतश्चयसेकृत्यर्षडिनः अयरिमश्रप मानं हि क्रमप्राप्ते मृगेंद्रवत् ३७ कोमंसंकोचमास्थाय
प्रहारमपिवर्षयेत् कालेप्राप्ते तु मतिमान्प्राप्ते षेत्क्रूरसर्पवत् ३८ कालेसहिष्णु गिरिवहसहिष्णुश्च वंहिवत्
स्कंधेनापि वहेच्छत्रून्श्रिया गतिसमुद्राहरन् ३९ प्रसादस्त्वाहितलोकनन्नयाश्रविश्वपशत्रोहृदये निरंतरं नया
ग्रहस्तेन हि कालउच्छिन्नः प्रसन्धुर्वीत कच ग्रहे श्रियः ४० कुर्ल्मेकृतं तत्पमुदारविक्रमं स्थिरं हृत तत्तं संधत्तिमन्त
र्जितं अतीवदातारमुपैतवत्सलं सदुःप्रसाधं प्रवदंति विद्विषः ४१ असमन्ता निष्ठुरताकृतज्ञता भयं प्रमादो
लसता विषादिताव्यथाभिमानोत्व तिदीर्घसूत्रता तयोगनाशादि विनाशनं श्रियः ४२ इति स्मदोषान्वितमा सु

२४ विद्विषंत्रिशक्तियुक्तोविजगीषयाव्रजेत् अतोन्यथासाधुजनस्यसंमतः करोतिविद्वानुपघातमात्मनः ४३ समन्वि-
25 तोराज्यपदेनिनीषयावोरक्षणोर्वीक्षितमंडलक्रियः उमेन्दयोविग्रहमार्गमास्थितः स्थिरोद्यमः संप्रपतेत सिद्धये ४४
इतिकामंदकीयेनीतिसारेविग्रहकल्पोनामदशमःसर्गः १० उत्कृष्टबलवीर्यस्यविजगीषोर्जयैषिणः गुणानुरा-
गप्रकृतिर्मोत्रायानमितिस्मृतं १ विगृह्यसंधायतथासंभूयाथप्रसंगतः उपेक्षाचेतिनिपुणैर्यानंपंचविधंस्मृतं
२ विगृह्यसंधायतथासंभूयाथप्रसंगतः उपेक्षाचेतिनिपुणैर्यानंपंचविधंस्मृतं २ विगृह्ययातिहियदासर्वान्शत्रूगे
न्बलान् विग्रहयानंयानज्ञास्तदाचार्याःप्रचक्षते ३ अरिमित्राणिसर्वाणिस्वमित्रैःसर्वतोबलात् विगृह्यचाभि-
गमनंविग्रह्यगमनंस्मृतं ४ संधायान्यत्रयात्रायांपार्ष्णिग्राहेणशत्रुणा संधायगमनंप्रोक्तंतज्जिगीषोःफलार्थिनः ५
एकोभूपोयदैकत्रसामन्तैःसांपरायिकैः शक्तिशौचयुतैर्यानंसंभूयगमनंहितम् ६ उभयोरेकतुयद्यानंद्वयोःप्र- राम
कृतिनाशने संभूययानंतत्प्रोक्तंदृष्टसत्त्वपयोरिव ७ अन्यत्रप्रस्थितःसंगादन्यत्रैवगच्छति प्रसंगयानंतत्प्रो- २४

क्रमत्वशास्त्रोनिदर्शनं ८ रिपुयानंतस्यवलिनःसंप्राप्या विकृतेफलेउपेक्ष्यतन्मित्रयानमुपेक्षायानमुच्यते ९ निवातक
वचान्हित्वादिराण्यपुरवासिनः उपेक्षायानमास्थायनिजघान धनंजयः १० स्निग्धोव्ययानमदगायातस्यासांदेवो
मघातस्यवहुप्रकारः इतिप्रदिष्टंव्यसनेत्वनेनसममन्वितोवोसनोसगम्यः ११ परस्परस्यसामर्थ्यविघातहेतुःसमं
स्यते अरेश्चविजिगीषोश्चतत्संचविधमुच्यते १२ अन्योन्योमानिकरणेविग्रहत्वासनमुच्यते अरिविग्रहस्थवास्या
नंविग्रहत्वासनमुच्यते १३ यदादुर्गास्थितःशत्रुर्गृहीतुंनैवशक्यते विग्रहत्वेनंतदासीतक्षित्वासासारवीव
धात १४ विच्छिन्नवीवधासारंप्रक्षीणापवसंधनं विग्रह्यमानःप्रकृतिंकालेनैववसन्नयेत् १५ अरेश्चविजिगी
षोश्चविग्रहेहीयमानयोःसंधायपदवस्थानंसंधायासनमुच्यते १६ निवातकवचैःसार्द्धंरावणःशत्रुरावणः
ब्रह्माणःमत्तराकृत्वासंधायासनमास्थितः १७ उदासीनेमध्यमेवसमानप्रतिःशंकया ‧ एकोप्यासनमुच्यते
१८ उभयावाहिवल्लांतेविनाशमुभयोरपि संभेपेनंप्रलिवूहेदधिवेकृत्तलधर्मणा १९ पियासोरन्यसम्पत्तप्रसंजेने

का॰नी॰ हीकेनचित् आसनं पत्तदृष्टेन प्रसंगात्स न मुच्यते २० आत्मोपेक्षारिकर्मपेक्षासनमुच्यते उपेक्षा कृतवानिन्द्रः
२५ पारिजातं यदृच्छं प्रति २१ उपेक्षितस्य चान्येन तु कारणेनेह केनचित् आसनं रुक्मिणाइव तद्युपेक्षासनं स्मृतं २२
25 बलिनो द्विषतो मध्ये वाचात्मानं समर्पयेत् द्वैधीभावेन वर्तेत काकाक्षिवदलक्षितः २३ याप्ययेपत्नमास्था
पयं निकृष्टतरं तयोः उभयोरपि संपाते सेवेत बलवत्तरं २४ यदा द्वावपि नेच्छेतां संश्लेषं जातसंविदे तदो
पगच्छेत्तद्वदुत्तमधिकं वापि संश्रयेत् २५ द्वैधीभावो द्विधा प्रोक्तः स्वतंत्रपरतंत्रयोः स्वतंत्र उक्तोऽन्यस्तु यस्मादु
भयवेतनः २६ उच्छिद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः कुलोद्भूतं सत्यमार्यमाश्रयेत बलोत्कटं २७
तद्दर्शनास्तिकता नित्यं तद्भावभाविता तत्कारिताप्रश्रयिता वृत्तं संश्रयरोधसा २८ आलक्षितनयः सिंहो
हंतीभं केवलं बलात् तेन धीरेण रक्षेयांशानानि मतिमान्नयेत् २९ यस्मिन्हरजोपायान्नुपायप्रतियतिभिः एम
भवंति हि फलायैव विद्वद्भिः स्वनियता क्रियाः ३० उपायपूर्वे लिप्सितकालं वीक्ष्य समीहते यथाख्यातायपनि २५

हिंसाविच्छेमेकरसज्ञता ३१ शक्याशक्यापरिछेदंकुर्याद्बुध्यात्मसन्नया केवलंदंतभंगायप्रवृत्तिनः शैलताडने ३२
अशक्यारंभवृत्तीनांकुतःक्लेशाद्दृतेफलं भवंतिपरितापिन्यो व्यक्तंकर्मविपत्तयः ३३ बुध्यावोधानुगतयायरीया
स्यंयदःयदंसुविशुद्धपदस्मासःपर्वतास्पमिवोदितं ३४ दुरारोहंयदंराज्ञांसर्वेलोकनमस्कृतं अल्पेलाव
ति४ यचारेणाद्यालरणपमिवदुष्य ३५ प्रारब्धानियथाशास्त्रंकार्येनापसन्नबुद्धिभिः वनानीवमनोहारीप्रमकृत्लचिरा
त्फले ३६ सम्यगारंभमाणांहिकार्य्यपह्यपिनिष्फलं नततथातापयतियथामोहसमोहितं ३७ यनुसम्यग
यत्कांतंकार्यमेतनविपर्ययं धर्मांस्तस्मानुपालंभ्योदेवान्तरितयौरुषः ३८ प्रयत्नस्तावदास्थायफलायामल
बुद्धिना अपर्वमेदनिपुणंशेषदैवसमाश्रये ३९ आत्मनश्चपरस्यैवक्लेशलाधीरसमंमतत एतद्देवहिविज्ञा
नेयदात्मपरखेदने ४० निष्फलंक्लेशबहुलंसंदिग्धफलमेवच नकर्मकुर्यान्नमतिमान्महावैरानुवंधिच ४१ न
त्वायथातिसंश्रुहेशुचिमुद्दंकुमागते हितानुवंधिचसदाकर्मसद्भिःप्रशस्यते ४२ हितानुवंधिनाज्ञातुगच्छेदे

का॰सं॰नी॰ नन्वाचयेत् । तस्मिन्कर्मणि सज्जेत तत्रात्मकर्तुके पि हि ४३ बुद्ध्वैवोपक्रमः श्रेयान्फलनिष्पत्तये सदा क्व चित्फलत्यारम्भि
२६ त्वस्य शास्यते सिंहवृत्तिता ४४ सहसोत्थतयुद्धेभ्यो दुष्करं संप्रदर्शितं उपायेन पदं मूर्ध्नि न्यस्यते मत्तहस्तिनः ४५
28 न किंचित्कविदस्तोहवत्ति साध्यं विपश्चितां अपि मेरुमुपायेन द्रवतामुपनीयते ४६ बाध्यमानमपि स्वं स्वं डंसाध्य
एवापि कं तनोति तद्दल्पमपि धाराच भवतोस्मित सिद्धये ४७ लोकप्रसिद्धमेवैतद्वारि वन्हेर्नियामकं
उपायोपगृहीते न तेनैव परिशोष्यते ४८ अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निश्चयः अर्थद्वैधस्य संदेहच्छे
दनं शेषदर्शनं ४९ विद्वेषां च रसनेतिश्चन्नावमन्येत कंचन सर्वस्य चोक्तं मशाण्यानतुमाषितजिगह्या ५०
मतोहृत तत्क्रियागूढोच्चतिकामति मे विरोगां अविराते वृथा मंत्रमतिकामन्ति विद्विषः ५१ संरक्ष्यन्मंत्रबीजे हि ते
द्योजं हि महीभुजं यस्मिन्भिन्ने धुवं भेदो गुप्ते गुप्तिरनुत्तमा ५२ सिंहवच्चेष्टमानस्य काले कर्म विपश्चितः क्रि राम
यमाणां स कुर्यात्तु विदुरस्य परे कृते ५३ अपश्वानायहृत्समगतुलिफलप्रदः अदीर्घकालोऽभीष्टश्च प्र २६

शस्रोमेत्रदृश्यते ५४ सहायासाधनोपायोविभागोदेशकालयो विपत्तेश्चप्रतीकारोमंत्रपंचांगमुच्यते ५५ अन्त
तिष्ठेत्सरमाश्रमनारब्धंप्रयोजयेत् अचतिष्ठेतसंहत्याविक्षेपेणप्रपादयेत ५६ प्रचारयेन्मंत्रवृद्धिदेःका
र्यद्वारेष्वनेकधा यत्रनेष्ठेततस्यमान्यत्तेनसिद्धसमुत्सनेत ५७ यत्रमंत्रिमनःसाम्यमत्रचेतोनशंकते या
वतेनेष्ठेत्सामान्यतेनसिद्धसमुन्नतेत ५८ यत्रमंत्रअसंतोननिर्दृतितत्सरीयाविकीर्षित ५९ ध्वंतोपिमंत्रमं
त्रज्ञैः स्वयंभुयोविचारयन् तथावर्तेततत्तज्ञोयथाचार्थेन्नपीडयेत् ५९ मंत्रिणःस्वार्थमात्सर्यादोदोषमि
च्छंतिविग्रहं मंत्रिणांभोग्यतामेतिदीर्घकार्याकुलोनृपः ६० मनःप्रसादःश्रद्धाचतथाकारणपाटवं स
हायोत्थानसंपच्चकर्मणांसिद्धिलक्षणं ६१ लक्ष्मत्यानान्यविघ्नानिसंभवन्साधनानिच कथयंतिपुरःसि
द्धिंकारणान्येवकर्मणां ६२ नावर्तयेन्मुहुर्मंत्रंधारयेच्चप्रयत्नवान अप्रयत्नध्वंतोमंत्रःप्रचलन्नग्निवद्द
हेत ६३ सप्तासमतजेर्मंत्रंसंरक्षेततत्परिस्तुसन् आरक्ष्यमाणोमंत्रंहि भिनत्त्यात्मपरंपरा ६४ मदःप्रमादः

१७ कामश्चसस्नप्रलपितानिच दंतिमंत्रेप्रयस्ततःन्मोःकामिन्योवनितास्तथा ६८ निरुद्धोनिर्गवासेचवितिमेधंतरसे
श्रयेप्रासादोपर्येरण्येवामंत्रयेताविभावितः ६६ द्वादशेतिमनुःप्राहषोडशेतिबृहस्पतिः उशनाविंशतिरि
तिमंत्रिणोमंडलं ६७ यथासंभवमित्यन्येततत्वविश्वपथ्याविधि मंत्रयेताहितमनाःकार्यसिद्धिविरुद्धये
६८ नचैकेनतुकार्याणिसंप्रधार्याणिजनःजनःप्रविश्यत्वहितान्वेषीमतमेषांपृथक्पृथक ६९ महायशा
यथाशास्त्रंदृष्टकर्माक्षितःसुधीःप्रबुद्धयान्मतान्रूढस्ततत्साधुसमाचरेत ७० नातीयात्कार्यकालंहिसमता
मंत्रविनिश्चयंत्राप्तिकालंतुतेभूयोयथायोगंप्रकल्पयेत् ७१ नकार्यकालंमतिमानतिक्रामेत्कदाचन कथं
चिदेवभवतिकार्यंयोगस्तुदुर्लभः ७१ सतांमार्गेणमतिमान्कालेकर्मसमाचरेत् कालेसमाचरन्साधुरसव
त्फलमश्नुते ७२ इतिवृत्तिवसंपश्यन्कालदेशसहायवान् विशुद्धयार्हिंसःसहतासम्यक्कामेनाचायलात्
७३ आहितेहितबुद्धिरल्पधीरेवमन्यतमतानिमंत्रिणां चपलःसहसैवसंपतन्नचिराद्धजान्तरितःप्रबुधार रम १७

ने ७४ इतिमंत्रबलान्महीपतेर्महितोरुद्धभुजंगमानिव विनयेन्नयमार्गमाश्रितः स्पृयतो वशमुद्योगसमन्वितोरिपू
न् ७५ इतिकाश्मीरकोपनोतिसारे मंत्रविकल्पोनाम द्वादशः सर्गः १२ कृतमंत्रस्तु मंत्रज्ञो मंत्रिणां मंत्रसंम
ते यातव्याय प्रहिणुयाद्दूतं दूत्याभिमानिने १ प्रगल्भः स्मृतिमान्वाग्मी शास्त्रे चास्त्रे च निष्ठितः अभ्यस्तकर्मा
न्यपतेर्दूतो भवितुमर्हति २ निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा शासनवाहकः सामर्थ्यात्पादतो हीनो दूतस्तु त्रिविधः स्मृतः
३ सम्यक्शासनादुक्तं तत्प्रमुत्तरोत्तरं सुराष्ट्रपुराराष्ट्राणां मित्रिवेतिव चिंतयन् ४ अंतपालांश्च कुर्वीत
मित्राण्याटविकांस्तथा जलस्थानानि मार्गांश्च विद्यास्ववबलसिद्धये ५ नाविज्ञातः पुरं शत्रोः प्रविशेच्च न सं
सदि कालमीक्षितकार्यार्थमनुज्ञातश्च निष्पतेत् ६ सारबत्तां च राष्ट्रस्य दुर्गं तदगुप्तिमेव च छिद्रं शत्रोर्वि
जानीयात्कोशमित्रबलानि च ७ उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु यथोक्तं शासनं वदेत् रागापरागौ जानीयाद्प्रकृतीनां च भ
र्तरि ८ हृदयज्ञायज्ञातस्य कुर्यादनतिलक्षितः पृच्छमानोपि न ब्रूयात्स्वस्वामिप्रकृतिच्युतिं ९ ब्रूयात्स्वसत्वसंपा

२९ चासंर्ववेदमवाप्नोतीति फलेनना म्नात्तादद्धेरााकर्मा शािवमहीयसा कुर्य्याच्चतुर्विधं स्तोत्रं यस्सयोरुभयोरपि १०

29 विद्याशिल्पोपदेशेन संश्लाघ्यामप्यवेतनैः हृद्यं च संस्थजानीयात त्मदर्तुस्थ विचेष्टितं ११ नीर्पाश्रमस्य स्वस्था

नेशास्थविज्ञा नेहसुना सपत्नीमंजनोपेते स्वचैः सहसंवसेत १२ संतापं कुलमैश्वर्यं त्यागमस्या ससो स्र

वंच्चस्तुदृता स्नाता चभर्तुर्भेद्यं सुहर्शयेत १३ रागापरागौ जानीयान्नृपतिनजविचेष्टितैः सहेतानि च वच

नंकामक्रोधं चवर्जयेत १४ कालवृजमेधावीन खिद्येतात्मसिद्धये क्षिप्यमाणाः पुर्ुष्येतकालेनानाप्यमो

जनैः १५ एतेषहःसुगरुन्नत्त्वनः हृयिवीयतेः य श्रृवृतिव्यसने किं वित्तं प्रयस्याकर्तुमिच्छति १६ सां

तः प्रकोपमप्यवाविनेतु नीतिमंजतः तस्यादेः संग्रहे दुर्गेवा दुर्गे सत्क्रिया १७ स्वयसाम्युदयाकांक्षी देशका

लाभ्युदीक्षने तत्रयात्रीस्वयं द तमस्वास्ववुसमीहते १८ यात्राकाले क्रियायोवा तत्रचार्यविलेचते कात्यवि

क्षिप्यमाणांतु तत्कार्यादिति मंडितः १९ कार्यकालव्यपेतं च व्यक्तं ज्ञात्वा विनिष्पतेत तिष्ठन्वा जीवि शेषापे

२० रिपोः शत्रुपरिच्छेदः सुतहृद्भुविभेदनं दुर्गाकोषबलज्ञानं द्रव्यपक्षोपसंग्रहः २१ एष्वाख्येयेनासाल्वानामान्यसाकरांतथा पुद्राप
सारभूस्थानं दूतवकर्मैभिकप्पाने २२ दूतेनैवनरेंद्रस्तु कुर्वीतारविवर्धसां स्वपक्षे च विजानीयात्पर दूतविचेष्टितं २३ नर्के
द्गितचः श्रुतिमानु वे व्यामुपरि हसः क्लेशापासस ह्रोहासश्च रत्स्यात्प्रतिपतिमान् २४ तपस्विलिङ्गिनो धूर्ताः पराणशिल्पो
पजीविकाः वराश्चरेपुः परीतःपिवंतोजगतीमनः २५ निर्भिन्नेपुर्विशीपुश्च सर्ववार्ताविद्धोऽपहं वरास्सकाशान्नृपतेश्च
सईरतंदिते २६ सश्चसमन्नप्रचारिणापश्ये द्विविचेष्टितं स्वप्नेऽपि जागार्तिचारचक्षुर्महीपतिः २७ विवस्वानिवतेजोभि
र्नभस्वानिवचेष्टितैः राजा चरैर्जगत्कृत्स्नं व्याप्नुयाल्लोकसंमतौ २८ चारचक्षुर्नरेंद्रस्य संपतेनैनभूपसा स्वनेना
संपतेमोटनापनत्संधः समेपिद्दि २९ सर्वसपत्समुद्रपंसवीवविवस्पाविचेष्टितं चारेणद्विषतांविघोडहेशमापीना
रिव ३० प्रकाशश्चाप्रकाशश्च चारस्तु द्विविधः स्मृतः अप्रकाशोप्रमुद्दिष्टः प्रकाशो दूत उच्यते ३१ चरेणप्रचोरा
जोषेत्वेरणविगिराभी हूरसधानमापातेचरेचप्पॉन्प्रतिविना ३२ नीसरणप्रव्रजनाचैवशाजीवसदसवच एतेज्ञेया

काम. नी सुसंवाससर्वे नान्योन्यवैरिणः ३३ संस्थानवन्तः संस्थाप्य कार्याकार्यप्रसिद्धये निषेधेयुर्यथा संचालं परिवाप्यापवादिनः ३४
२९ वालः शिषो वलोमिं गीगिमिस्तु कोष्ठायकास्तथा संस्थास्तु भारसंस्थितैरिह नेतारः सरवाशयाः ३५ स्वपक्षे परपक्षे च यथा
२९ वास्त्रियो हि वास्थितः सर्वास्मिंस्तत्र संचारास्ति षु ष्वित्तु वेस्मिः ३६ स्वपक्षे परपक्षे चापेन वेदविकीर्षितं ज्ञात्वा पिव
सुप्तो सौनभ्रूपः प्रतिवुध्यते ३७ ज्ञात्वा कारणात्क्रुद्धान्वुध्येन प्रशितहे पापान कारणात्क्रुद्धांस्तु ष्मोदंडेन साध
येत् ३८ येनु कारणातः क्रुद्धा स्तान्वशीकृत्य संवसेत् समपेतान्मान्या मां छिद्रं च परिपजयेत् ३९ अरागुनापि प्रवि
श्यारिं छिद्रेणावलत्तारं निःशेषं मज्जयेद्राष्ट्रं पानपा नमिवोदकं ४० जरमूकान्यवधिरषंढाः पंडकास्तथा किरा
तावमनाः कुब्जाश्च द्विधान्ये च कारकाः ४१ मिक्षुकाश्चारणाहास्योनाना कार्यकलाविदः अन्तःपुरगता वार्तामाहरेयुर
लक्षिताः ४२ शय्यासनांगारयानवाहनधारिणः महामात्रा वहिर्वार्त्तां विद्युरन्ये वनहि धा ४३ सूदाभ्यंजनकर्त्तारस्त राम
ल्पकाव्यपकास्तथा प्रसाधकाभोजकाश्च गात्रसंवाहकाश्च ये ४४ जलतांवूलकुसुमगंधधूपप्रदायकाः कर्तव्या २९

चसहायेते येचान्येभ्यासवर्तिनः संज्ञाभिमूर्छितैर्लेखैरेवैराकारैर्लिंगितैरपि संचारयेयुरस्मगन्तचराश्चपरापरस्परं ४९ समा
पिबंतो जगतामन्तासिजल्लानिभसे रिव सर्पपाता अनेकशिल्पाध्ययनप्रवीराश्चराश्चरेयुर्व्रतलिंगिरूपाः ५० येन
प्रकारेणपरानुयेपायपरापरज्ञस्य सम छिद्रेहे गोः नमात्मनि स्वस्यपमतिश्रुतज्ञैर्विभुज्यमानं हि परेणाविद्यात् ५१
इतिकामंदकीये नीतिसारे दूतप्रचारश्चारविकल्पस्त्रयोदशः सर्गः १३ अन्वहं चरवर्गाभिर्विमलं दूतचेष्टितं याया
याप्योक्तलाभस्तु स रक्षन् वृद्धिं पुरःसरः १ सूक्ष्मासत्वप्रपलाभ्यां हि वधिरधिष्ठिता प्रसन्ने हि फलश्रीमहत्स्नाबहुता
शनं २ धातोश्चामीकरमिवसर्पिर्निर्मथनादिव वृद्धिमपलोपगताभ्यवसायाध्रुवफलं ३ धीमानुत्साहसंप
न्नः प्रभुशक्त्यासमन्वितः श्रियः स्यात्परमं पात्रमपामिव महार्णवः ४ नलिनीवांबुसंपन्नात् बुध्याश्रीः परिपाल्यते उ
त्सानव्यवसायाभ्यां विस्तारमुपनीते ५ लक्ष्मीउत्साहसंपन्नं वृद्धिमुद्दे प्रसर्पतेः नापैति कापायाच्छायेवाविस्तारंश्चोपग
च्छति ६ वीतव्यसनमग्नासंमहोत्साहं महामतिं प्रविशंति सहालक्ष्मसरित्पतिमिवापगाः ७ सत्वबुध्युपपन्नोपि व्यस

का मं नी नावलत्तमानसः श्रीभिपंचस्तवश्रीभिरज्ञासः प्रतिमपने ८ उत्थानेने धपनस्तुतिमिं धनेनैव पावकं श्रेयोहिसततनोत्थापीदुर्वली
३० पिसमश्नुते ९ भोत्तुंउद्गषकारेण हिषः श्रियमिव श्रियं व्यावसायंसर्वेचोत्थ नहीक्लीववदाचरेत् १० वसेश्रीपंसहो
त्थापीसैहीग्निसहायभुः सपत्नप्रेप्सुमानेनमहता जितहस्तिना ११ रूढवैरिद्रुमोन्नवानमकत्वेवकुतः सुखं हेला
30 हृषस्यवेत्तानि दृष्ट्वाश्रुपादिपिंजरैः १२ श्रीमत्करिकराकारैराक्रिपंतेभजैः श्रियः उच्चैरुच्चैस्तरामिच्छन्स्त्यापपद्यतेम
हान् १३ नोवैनीचैस्तरांयांतिनिपातभयशंकया समारोमाध्याधिकस्यापिमहसत्वमधिष्ठितः १४ यदंसध
तेशिरसिकेशरीमत्तदंतिनः गतभीभीतिजननंभोगंभोगीवहर्शयेत् १५ यथावलंचक्षुर्वीनीपोहंशनिपात
नं मकृतिव्यसनंयस्यानत्मशस्यसमुत्तेतत् १६ अन्यपापनयोम्भांवजायतेदैवतेपिवा यस्मादि व्यस
सतिश्रेयस्तस्माद्व्यसनमुच्यते १७ व्यसन्यधोधोव्रजतितस्मात्तत्परिवर्जयेत् हताशनोजलंव्याधिर्दुर्भिक्षोमरकू रम
स्तथा १८ इति पंचविधंदैवंव्यसनंमानुषंपरं दैवंपुरुषकारेणशान्त्याच प्रशमन्नयेत् उत्थापितेननीत्याचमा ३०

नुषंक्तार्यनत्वविन्‌ स्वाम्यादिमित्रमर्य्यंतं प्राकृतं मंडलं हि यत्‌ २० नत्र कर्म प्रवक्ष्यामि व्यसनं च पणाक्रमं मंत्रो मंडवला
प्राप्तिः कार्यानुष्ठानमापतिः २१ आपव्ययो हंडुनीतिरमित्रप्रतिषेधनं अप्रसन्नस्य प्रतीकारो राजा राज्याभिषेचनं
२२ इत्यमात्यस्य कर्मेदं हंति स व्यसनान्वितः २३ अमात्यैर्व्यसनोपेतैर्हीयमानो महीपतिः अप्रसक्तरावोत्पत
ति छिन्नपक्षखगांउजः २४ हिरण्यधान्यवस्त्राणि वाहनानि तथैव च नत्याम्येष्ट्‌ व्यानि नृपाः प्रजानुः संभवं
निहि। २५ वार्ताप्रजां सरपति वार्ता वै लोकसंश्रयः प्रजापा व्यसनस्यापां न किंचित्‌ हपिसिध्यति ध्यति २६ प्र
जानोमपदि स्थाने रक्षणं कोषवर्द्धनं यौराश्चौरोप कुर्वंति संश्रयापेरडुर्हिशं २७ तूष्णीं पुरंडुनित्राणांमि
त्रामित्रपरिग्रहः सामंतादवि कारांण्य सिरोधो दुर्गमिच्यते २८ स्वपदैः परपदैश्च दुर्गस्य पूज्यनेर पः एतद्धि दुर्ग
व्यसनात्सर्वमेव न विद्यते॥२९ पश्चाद्दुर्गासंस्कारणं च ३० सेतुबंधो वणिक्‌ च धर्मप्रजा प्रित्रपरिग्रहः धर्मका
मार्थसिद्धिश्च कोषाद्देतत्प्रवर्तते ३१ कोषमूलो हि राजेति प्रसारः सार्वलौकिकः एतत्सर्वं निहातीह कोषव्यसनवा

काम॰नी नृपः ३२ क्षीरांबलंवर्द्धयति स्वतोगच्छति च प्रजाः कोषवान्पृथिवीपालः परैरप्युपजीव्यते ३३ मित्रामित्रहिरण्यानां भू
३१ मीनां च प्रसाधनं दूरकार्याश्च कार्याणि बलस्य परिपालनं ३४ परचक्राभिघातश्च स्वदंडस्य परिग्रहः दंडाद्धेतत्स
३। भवति पार्थिव हासनक्षयं ३५ अप्योपि हि मित्रत्वं यान्ति दंडवतो ध्रुवं दंडप्रायो हि नृपतिर्भूतानां च क्रमप्य मे दि
नीं ३६ संस्तंभयति मित्राणि अमित्रं नाशयत्यपि भूकोषदंडैर्वर्धयति प्राणैरप्युपकारिणां ३७ तत्कारोति सु
बुद्धमित्रस्नेहनिबंधनं तस्मिन्व्यसनमापन्ने मित्रकर्म न विद्यते ३८ उपकारादृते यास्तु मित्रं श्रेयसि तिष्ठ
ति मित्रवान्साधयत्यर्थान्दुःसाध्यानप्यनातुरान् ३९ आन्वीक्षिक्यां च विद्यानां स्ववर्णाश्रमरक्षणे नतहरांश
स्त्रशास्त्राणां पुरुषमार्गेपि शिक्षणं ४० व्यायामः शस्त्रविद्यानां कर्मणां लक्षणानि च गजाश्वरथपृष्ठेषु यथा
वत्सम च वर्तनं ४१ निपुणं कुशलं मा पायरक्षितप्रवेशनं धूर्तानां शाठ्ययुक्तेषु सत्सु सद्दूतदर्शनं ४२ मंत्रोद्दे राम
गोपनं मंत्रित्वं तद्दृश्योद्योस्यामेव च उपेक्षासामदानं च भेदोदंड उपसाधनं ४३ प्रशस्ताध्यायहोन्मानीन भामासत्प ३१

रोधसा सम्यक्संचारविज्ञानं दुष्टानांचावरोधनं ४४ गत्वागतपरिज्ञानं दूतसंप्रेषणानि च प्रकृतिव्यसनापोहनुद्ध
प्रशमनानि च ४५ गुरूणामनुवृत्तिश्च पूज्यानांचाभिपूजनं धर्मासनप्रतिष्ठानंराज्यकंटकशोधनं ४६ भूताभूत
परिज्ञानंकृताकृतपरीक्षणं तत्त्वान्वेषविचारश्च सर्वेषामनुजीवनं ४७ मध्योदासीनचरितज्ञानंतत्सिद्धिपाल
ने परिग्रहस्तु मित्राणाममित्राणांच निग्रहः ४८ पुत्रदाराभिरक्षाश्च बंधुवर्गपरिग्रहः स्वद्वीपवनाहीनां
स्ववृत्तीनांप्रवर्तनं ४९ व्यसनानांचपरिक्षेपः सतांचपरिग्रहणं अहिंसासर्वभूतानामधर्माणांचवर्जनं ५० अ
कार्यप्रतिषेधश्चकार्याणांचप्रवर्तनं प्रदानंचप्रदेयानामादेयानांचसंग्रहः ५१ अदंडनमदंड्यानांदंड्यानां चा
पि दंडनं अग्राह्याणामग्रहणंग्राह्याणांग्रहणं तथा ५२ अपेयपानस्यकरणमनर्थस्य च वर्जनं स्वापतश्चकराद्दा
नं स्वप्रभावप्रतिमोक्षणं ५३ संवर्द्धनंप्रधानानांनिरस्यानांचनिर्गतिः वैषम्यानांप्रशमनंभक्त्यानांचविरोधनं ५४
अविज्ञातस्यविज्ञानंविज्ञातस्य च निश्चयः आरंभ कर्मणांशश्वद्दारव्यसांतरदर्शनं ५५ अलब्धलिप्साप्यापे नलब्ध

का.म.नी. स्वपरिवर्द्धने परिहृद्धस्वविधिविस्मापने संप्रतिपादनं ५६ अधर्मप्रतिषेधश्च न्यायमार्गानुवर्तनं उपकार्योपकारित्वमिति
३२ कृत्यं महीपतेः ५७ एतत्सर्वं समास्थाय राजानंद्यः प्रभुः सदा न भवत्यन्तिमं युक्तो व्यसनी क्षयमेव तु ५८ नतस्मिन्न
३२ मर्पिपो व्यग्रेन तथा चास्वस्थचेतसि सर्वमेतदशेषेण मंत्रसंधातुमर्हति ५९ वाग्दंडयोश्च पारुष्यमर्थदूषणमेव
च पानं स्त्रीमृगयाद्यूतं व्यसनानि महीपतेः ६० आलस्यस्तब्धतादर्पप्रमादोद्वैधकारिता इति पूर्वोक्तहि
तश्चासचिवव्यसनं स्मृतं ६१ अतिवृष्टिरनावृष्टिः सलभाः मूषकास्तथा स्यात्तस्करश्चरं उश्चापरचक्रागितस्क
रः ६२ राजानीकप्रियोत्सर्गो मरकव्याधिपीडितः पशूनां मरणं रोगो राष्ट्रव्यसनमुच्यते ६३ व्यपीडितः परिक्षि
प्तो भक्षितो संचितस्तथा मुषितो दूरसंस्थश्च कोषव्यसनमुच्यते ६४ उपरुद्धं परिक्षिप्तममानितविमानितं भ
हृतं व्याधितं श्रान्तं दूरयातं नवागतं ६५ परिक्षीणं प्रतिहतं प्रहताग्रजवं तथा आशानिर्वेदभूयिष्ठमभूत राम
नेमाप्रमेव च ६६ कलत्रगर्भं निक्षिप्तमन्तःशल्यं तथैव च भिन्नगर्भमपसृतमविभूतं तथैव च ६७ उद्बद्धमौलावि ३२

मिश्रश्चविशिष्टश्चापिविद्विषः दृष्टपूर्वंस्वविशिष्टंमित्रविशिष्टंसमेवच ६८ विशिष्टंचवीविधासारं धान्यमूलंतथैवच अस्त्रा
णिसंहतश्चापिमित्रकूलंतथैवच ६९ दुःपार्ष्णिग्रहमंधंचचलव्यसनमुच्यते अत्रकिंचिद्द्रसाध्यंचचिकित्स्याध्यंतदुच्य
ते ७० अपरुध्यहृयुध्येतनिर्गत्यान्यत्रतर्जितं परिक्षिप्तंनिर्मार्गंसर्वतःपरिवेष्टितं ७१ अमानितंहियुध्येतकृतमा
नार्थसंग्रहं नविमानितमन्यर्थंप्रहीणाक्रोधपावकं ७२ युध्येताहृतमस्पर्यंतलावकृतवेतनं नव्याधितंकर्माणा
व्याधितंपरिभूयते ७३ परिश्रान्तंहियुध्येतविश्रान्तंसुविधानतः दूरयानेहतप्राणानशस्त्रमंतहराक्षमं ७४
नवागतंहितद्देशेपेशिश्रंयुध्येतनन्यत्रयात् हतमुख्यंमंत्रवारंसुपरिक्षीणंनयुध्यते ७५ युध्येतेहप्रतिहतंप्रवीर
सहसंगतं हताग्रवेगनाशान्तंप्रमादिनप्रवासिनं ७६ आशानिर्वेदलब्धार्थंपूर्णासत्वात्रयुध्यते ७७ नाम्
प्रसारेतुनिरुद्धेस्यातयाभवि २७७ युध्येताहतसंप्राप्तमपूर्वायुधवाहनं ७८ कलत्रगर्भवोनीतकलत्रंसंगरास्
मे अनेकराज्यान्तरितमविक्षिप्तमयुध्यते ७९ अंतर्गतामित्रशल्यमतः शल्यंहिनःस्तमं अन्योन्यमेवनिर्भिन्नंमित्र॥

कामं० नी० भैन प्रयुध्यते ८० तथा चायम्यनं चैवं नैकाराज्याजरी हृतं अविपुलं सपक्षानन्तमुच्यंतत्त्व समं प्रपि ८१ पितृपैतामहं मौनं नतक्रु
३३ हं मामितसमं मित्रं शत्रुभिरक्षस्यं तत्राक्रान्तं तथापि समं ८२ दूरस्थपुत्रं नयुयुध्येत प्रध्येतोऽद्भुनकं स्वकं प्रधानपोधं सं
३३ पुत्रं हृष्यनुक्तं समन्वयेत् ८३ सुविरिसिसंसुविषयापिसिसमापद्युद्दातनं प्रकृष्टदेशकालत्वा मित्रास्सिसमयो गि
कं ८४ ध्यान्या देवावधः प्रासवासा वर्णसुहृद्दलं विधिवत्त्वावधासारं सैन्यं पुद्धापनेष्यते ८५ हृतजानपहार
स्यं शून्यमस्तं प्रपि समं अस्वामिसं हृतं चैव स्वामिनापक्रिराकृतं ८६ नयुध्येत मित्रकूटं मित्राकूटज्ञनामकं
पश्चात्कोपामितसंनदुः पार्ष्णिग्रहणात्समं ८७ अप्रदेशिकमक्तं पुद्धमूढत्वान्त्रक्रियासमं बलव्यसनमित्याहुस्तत्स
मीप्समनुमतेन ८८ दैवोपपीडितं मित्रं ग्रस्तं शत्रुबलेन च कामक्रोधसमुत्थैश्च दोषैः संपरिकीर्तिता ८९ नरे राम
न्द्राद्याः प्रकृतयः स्वतन्त्राः परिकीर्तिताः पूर्वं पूर्वं गुरुतरास्तासां व्यसनमुच्यते ९० इत्यादि सर्वं प्रकृतं प्रयावद्युध्येनरा ३३
ज्ञा व्यसनसपत्नात् तु ध्यावशान्नपाव्यसनस्य कुप्यादिकालहीनं व्यपरोपणं हि ९१ प्रकृतिव्यसनानि भूमिकामः

समुपेक्षत न हि प्रमादाद्दर्प्पात्मसक्तिव्यसनान्युपेक्षते यो न वनितं रिपवः पराभवंति ८२ इहमितिमतिसम्यक्कर्म
णायोजनीयं निपतसिनिविविंत्यपापयेहीहमानः सुनयपिहितरं धर्माकृतोपसवर्गक्षितिपतिरुपभुंक्ते सत्रिवर्गो
विराय ८३ इतिकामंदकीयेनीतिसारे उत्साहप्रशंसाप्रकृतिव्यसनानित्रयोदशः सर्गः १३ अमात्याद्याः प्रकृ
तयोभिन्नन्नरास्यप्रमुच्यते अप्रेषराज्यव्यसनात्पार्थिवव्यसनं गुरुः १ राजास्वव्यसनी राज्यव्यसनापोहने क्षमः
नराज्यव्यसनापोहसमर्थं राज्यमूर्जितं २ अप्यामात्यप्रजाडंगकोषारागार अमित्रयोः अशास्त्रचक्षुर्न्नृपति
र्वथरन्तमिधीपतेवरमंध्योन च चक्षुष्मानमदविक्षिप्तसत्वपः ४ मंत्रिभिर्मंत्रकुशलैरधः संतार्पतेन्नपः चक्षुष्मांस्त्वमदांधः
सत्रात्मनं हेत्यशेषतः ५ शास्त्रचक्षुर्नृपस्तस्मान्महामात्यमतेस्थितः धर्मार्थप्रतिघातीनि व्यसनानि परित्यजेत् ६
कागंडपोश्ववाहुव्यमर्षदूषणमेव च स्मृतं व्यसनतत्वज्ञैः क्रोधजं व्यसनत्रयं ७ कामजं मृगया द्यूतं स्त्रियः पा
नं तथैव च व्यसनं व्यसनार्थज्ञैश्चतुर्विधमुदाहृतं ८ वाक्पारुष्यपरं लोकउद्वेजनमनर्थकं नकुर्यात्प्रियवाचा

का·म·नी प्रकुर्याज्जगत्साम्प्रतं ९ अकस्माद्देवपः कोपाद्धन्ती प्राणं वहु भाषते तस्माद्गु द्विज त्रैलोक्य· सस्फुलिंगाद्दिवानलात् १०
३४ हृद्यपैवाग्नासि मीत्तोममर्मच्छि द्विपन्नम्नमहः तेजस्विनो पपतिसह्दीसो पानिवैवतोत्ता ११ नो हेजपे जगद्वाचाह
34 त्पापाश्रिपवाग्भ[illegible]वेत् प्रापेणाश्रिपकर्माणं तु परागो पिहिंसे व्यते १२ आसि हृत्साधवं सद्भिः शासनं दंड मुच्यते
न धर्मकेवनपेदंद्येपुनारंडः प्रशस्यते १३ उद्वेजपतिभूतानि दंडपारुष्यवान्नृपः भूता न्युद्वेज्यमानानि द्विषतां
पांतिसंश्रपं १४ आश्रिताश्चैवलोकेनविरद्धूपां निवैद्विषः विरुद्धाप्यतिनाशाय तस्मान्नो द्विजपेन्नृपजाः १५ लो
कानुग्रहः नारीः प्रवर्द्धनेमहाभुजः लोकरत्वाप्ननरेंद्राणां वृद्धिस्तु संस्पेक्ष १६ महत्स्वप्यपराधेषुदंड्यप्राणांत्यकंत
जेत् धान्येराज्यापहापनुपुत्रंदंडः प्रशस्यते १७ दूष्यस्या दूषणार्थंच परित्यागो महीपशः अपर्यसन्नी निनवृद्धेर
र्यदूषणमुच्यते १८ तदकस्मात्समाविष्टकोपेनातिबलीयसा नित्यमात्महिताकांक्षी नकुर्यात्पर्यदूषणं १९ राम
यान स्त्रीभोपान पातोपानाभिहरणान्नपा क्षुत्पिपासाश्रमायासशीतवातोष्मपीडनं २० अभिपानस्पर्संनत्यागा ३४

नेव्यसनजं महत् दुःखं प्रनससि किनाकुशकंटकभूमप २१ हक्षसंकटतारे शालतालकंटकयाननं शैलपाटलना
जालस्पानवल्मीकपङ्किनं २२ प्रथश्रोपगतः शैलसरिद्धिर्विनकुक्षि बथवंधपरिक्लेशैः समंतात्‌ टक्कादिभिः २३
खसैन्यस्वस्वसैन्यैश्चपरीभिन्नैस्त्रिवाररां ऋक्षाजगरमातंगसिंहव्याघ्रभयानिच २४ वुलाग्निध्वमसंरोधो दिड्मोहो भ्र
मणानिच रम्यादिव्याधिवीं दुर्गाणां मृगयाव्यसनं स्मृतं २५ जितश्रमत्वमापामत्रामममेदकफक्षयः चारेस्थिरेषुलक्ष्येषु
वाराणस्ति द्दिरतनमा २६ मृगयापांगुणानेनानाहुरन्योनतस्सम हेषाः प्राणहराः पापस्तस्मात्तद्व्यसनं महत् २७
आमाहपोद्विजीयंनेयोग्पयैवरिवानिशं वरेषुपत्रलक्ष्येषु वाणसिद्धिश्चजायते २८ अपचेत्स्मगयात्रीजगवां
छेतनगरांतिके कारयेत्स्मगयारण्यं क्रीडाहेतोः मनोरमं २९ परिखिसिंहंपरिखिवपांडुर्गपागलिप्तपा आयामपरि
णाहाभ्यां मद्वीपोजनसंमितं ३० पार्गिरेहपांतेन धावापयासजलशाद्वलं अकंटकलताशल्मंविषपादपवर्जि
तं ३१ पादपैः पुष्पफलदैः विस्तातैश्चिन्नहारिभिः स्निग्धशीमघनच्छायैः विकल्पैःपशोभितं ३२ पांशूपरिजनिष्ठि

का॰म॰ना इक्षुभ्रमरसंकारं ललितस्थाणुवल्मीकपाषाणसमभूतलं ३३ प्रोथितस्नाहसलिलं संभृतजलराशयं नानापुष्पसमा
३५ कीर्णं नानाविहगसंकुलं ३४ मृगसंघातसंपूर्णं हस्तिनीकलभान्वितं भगदत्तेन रचया ग्रं छिन्नशृंगविषाणिवं ३५ सु
35 खसंचलनपाण्डुष्पवर्णावनदृष्टा वनराज्यापरिहृतं परिव्राज ३६ बहिर्दुर्गान्तराभोगनिहसस्वप्रभूतलं अ
गम्यं रिपुसैन्यानां मनः प्रीतिविवर्द्धनं ३७ तद्वनेवरचितस्थैः क्लेशापासस्सहैः दृढैः रक्षितं रक्षिभिः सोऽसौ भूभुजां भूरिभू
तये ३८ ततः कर्मान्तुनरेन्द्रस्य जनो द्विम्नपरिश्रमः क्रीडनाय सविविधा मृगजातीः प्रवेशयन् ३९ अन्यकार्याविरो
धेन प्रातश्च क्रमशः श्रमः क्रीडनाय विशेषात्तानराशैः सहितो मतैः ४० प्रयाश्च प्रविशेद्राजा क्रीडनार्थं ततो बहिः स
न्नद्धं पत्तनं शिष्टैः सैन्यैर्दूरान्तगोचरं ४१ सद्भिर्यो मृगयायाने गुरुभिः साधुप्रकीर्तितः क्रीडाप्रीतोन तत्र तवान्नुयात्
४२ विविधैवसमृद्धिष्ठो मृगयाक्रीडने वरः न गच्छेद्दस्यपारान् मृगयायां प्रमादवान् ४३ महतोऽपि समानम्रशोधन रा॰म॰
सह्नीविविक्तना निरात्मतानिष्ठुरता क्रोधो वाक्शस्त्रवंउन्नं ४४ लोभो धर्मक्रियालोपः कर्मणामवबर्जने प्रसमागम ३५

मविधिनिरसद्भिः सह वर्जनं ४५ अर्थनाशात्क्रियाविघ्नं निंद्यं वैरानुबंधिना समस्यापोनिरासत्वमसत्यमपि प्रशाम्यता ४६
प्रतिक्षणं क्रोधहर्षसंतापश्च प्रतिक्षणं प्रतिक्षणाश्च संक्लेशः साक्षिप्रश्नश्च प्रतिक्षणं ४७ स्नानादिगात्रसंस्कारपरिभोगप
नादरः अव्यापारोऽन्यगर्हा वैवर्त्यं शास्त्रार्थाप्रसवेक्षणं ४८ गृहं नक्तं शाकनोऽस्तुतिपासोपपीडनं इत्यादीन्यत्र नित्य
णं द्यूतदोषान्यवस्यते ४९ पांडवो धर्मराजस्तु लोकपालसहायवान् द्यूतेन द्विषता विद्वान्कृतस्तत्रापि हारितः ५०
नलश्च राजा द्यूतेन कृतो राज्यमहोदये धर्मदारान्वनेऽमत्ता परकर्मकरोऽभवत् ५१ तुल्यो भुवीह तुल्यस्य पस्य
नास्ति धन्वहरः सहकर्मी नवकस्तुल्याभोग्यतहो पाद्भूतः क्षयं ५२ राजा कौशिकनवमारानं तनवक्त्रोपि मंदधीः नीवृ
द्यूतकृतान्दोषान्स्तु भंगमवाप्तवान् ५३ द्यूतादनर्थसंभोद्यूतान्स्नेहक्षयो महान् पश्चात्तापो संहितानां च द्यूतात्प्रवर्तते
प्रवर्तते ५४ इति केवलदोषं हि द्यूतं राजा परिवर्जयेत् समहूयं हि मेधावी दर्पिणां विनिवारयेत् ५५ कालातिपातः
कार्याणां धर्मार्थपरिपीडनं नित्यामर्षनरवर्त्मिवात्साधुप्रकृतिकोपनं ५६ रहस्यभेदस्तत्संसारकार्येषु प्रवर्तनं इर्ष्या

का॰ मन्त्री मर्मज्ञश्चाक्रोशोऽथोऽनुरोधः साहसं तथा ५७ इत्यादिवत्स्त्रीव्यसने पूर्वं पञ्चप्रकीर्तितं न स्यात्स्त्रीव्यसने राजा एतस्मात्कामतःप
३६ रित्यजेत् ५८ स्त्रीमुखालोकनतपावद्यन्तारामत्स्यचेनसां हर्षहृ नानिहिंगष्णुतिपोवननसहस्वपं ५९ वृम
36 नं निर्गुणत्वं च राज्ञां नाशो विवशत्मना अत्र संबन्धप्रस्तापित्वमकस्माद्व्यसनं मुहुः ६० प्राणग्लानिः सुतन्त्राशः
प्रज्ञाभ्रंशस्तमनिर्भ्रमाः सद्भिर्विपोगोसद्भिश्च संपोनर्थसंभवं ६१ सर्वसन्तवेपषुलंघ्यानिमात्रस्त्रीनिषेवणां
इत्यादिपानव्यसनमत्यन्तं सद्भिर्गर्हितं ६२ श्रुतशीलबलोपेताः पानदोषेणाभ्यसा स्यमक्षीणावामानोजमु
रं धकवत्स्मपुः ६३ योगीश्वरश्च भगवान्भार्गवोऽग्नितुल्यधीः शुक्रः पानमत्तो न्याचाभ्यभ्येषिष्यमौरसं ६४ पान
स्त्रियोऽपि दृष्टापदं तत्र प्रवर्तने पात्यसंव्यवहार्यत्वं पत्नित्वमवर्जनात् ६५ कामं स्त्रियं निषेवेत पानं च्वासा
सुमात्रया न द्यूतं मृगयां वेद्वितान्यन्यत्व्यसने हिते ६६ उपनयमविधिज्ञैः श्रेयसां विघ्नकारिव्यसनमिदमद्यूतं राम
हारं स त्वैवोपदिष्टं जनपतिहितमिसगारिकमप्याशुनाशंकिमुनभवतिहृन्नायोगपद्योदयेन ६७ घटपतिप ३६

परिभोगग्नाहितानामिद्रियाणां श्रुतमपि विनिहन्ति श्रेयसां प्रच्छन्नां च चलपतिव विभाति भूयसीमप्यनीथैरपि
वित्तधपनीनां सप्तको पदुरंता १० अविगणनानि पतनं व्यसनेस्थितानामभिवन्ति वदुःस्थिवः ----------
इति कामंदकीये नीतिसारे सप्तव्यसनवसर्गः नानाप्रकारैर्व्यसनैर्विमुक्ताः शक्तित्रयेण प्रतिमेन युक्ताः परंड
रन्तव्यसनोपपन्नं पापापाअरैर्होविजपापकांक्षा १ आपेराणसंतोव्यसनेरिपूणां पतत्यमिन्नेवसमादिशंति न
त्रैवपस्यौव्यसनदिभिन्नं समस्तुसन्नमभ्युदितोभियापात् २ पराक्रमस्तु प्रसमंनिहन्तुं परात्रमाद्दूर्जितमप्य
मित्रं नहाहिपापादहितानिकुर्वन्त्रप्यन्नगः कर्षणपीडनानि ३ संपन्नसस्यं विषयंपरस्य पायात्स्वम[?]विजपा
पराजा सम्योपधानेन परस्य हतिछेदः स्वसैन्योपचयप्रयासः ४ विशुद्धपद्धपाणितोविविन्द्यन्भपदप्रदेशा
न्यरकर्म्मवैरी सुवीवधासारविशुद्धमार्गोविशेद्धरित्रीं द्विषतोऽप्रमत्तः ५ समेमरेथे विषये च भूमेर्निःश्रे
स्यलेवासुगुप्तेन पापात् अनातुरः सन्निभयो हि विहाससवदुर्गस्थोविहितानतोपः ६ गीष्मे प्रभूतांबुवलेन

का.म.ना यायाश्चिर्वसिनार्थैकरिणांयथ्यातु अनेमसोगतीषुतानाम्रतापाङ्कवन्तिकुर्ष्यानिमनंगजानां ७ स्वस्यश्रिपाणां
३० मपिकुंजराणामूर्ष्मा प्रारीरेषु भिजज्वरनीति आपातयोगेनहि हिंसेयतद्धाःप्रसह्यहन्ति हिरहान्मतापः ८ सर्वाशिसत्वा
३७ निसत्त्वयुक्तानि विनोत्तुनायांतिपरामवस्थां अंधत्वमुग्रं प्रविनतसकायाः प्रयान्ति सद्यः करिणोपि वृत्तः ९ स्वगंधि
तानभ्रांतशीकरेषु तत्ताभिधानस्फुरितोपलेषु गजेषु नीलाभ्रसमप्रभेषु राज्यं निरूढं पथि वीपनीनां १० सुंक
त्मितः संपूरा इव मार्गः स्वधिष्ठितो धीरतरैरणाग्रं सां तुरंगमानांपरिकल्पितानां नामेको गजः षट्शतानि हन्ति ११
स्थले जले चद्रुमसंकटे च सा धारणे चापि समे ऽसमे च प्राकार हर्म्यादिविदारणे च ध्रुवं जयो नाद्गत स्थलानां
१२ तस्माद्यतो भूमिजलस्वरूपं यायतो द्यानोपि चितो विशंकः तेनाभिपायात्ज्जनपत्र नापंशनैःशनैरायम
पान्नलानि १३ अथ हन्ततानामरणुरघुतां पश्चात्मकोपं जनयेद्दरीणां तेवा यमनः प्रसमीक्ष्य पापात्मनाशये राम
दृषमदृषहेतोः १४ पश्चात्मकोपः प्रातः फलंहि पश्चात्मकोपाद्धतनोगरीयान् वधं हितं न्ये प्रकृतानामहतत्वं नपति ३०

पृथिवीम[illegible]सि तस्मात्त्वसमीक्ष्य पापात् १५ पुरश्च पश्चाच्च पराभमर्ष सत्याभिपापान्महते फलाय पुनःप्रसर्पन्नरि
पुहृष्य षः प्राप्नोति जिं खलु पार्ष्णिभेदं १६ यास्यन्पुरो बंधमनेकवर्गमनेकमुख्यं च बलं निरस्यात् अनेकमुख्येस
हि वैकमत्यमनैकमत्यं द्विषतामभेद्यं १७ अवश्यपानस्यनयो ह्यनसन्नुपश्चात्प्रकोपाहितपानशंकः सेनाप
तिं चाप्यथवा कुमारं क्लैकरेन पुरोन हस्यात् १८ अभ्यंतराह्यात्ययकृता च होषाहाभ्यंभरस्तेच तयो गरीयान् आ
हापगश्चेत्त्वहिः प्रचारान्वात्यांश्च कृत्वा विहिताच्च कल्यान् १९ पुरोहितामात्यकुमारमुख्याः सेनाभिगेष्वारद
निप्रधाना रायां हि मतोन्यतमप्रकोप्रमन्तः प्रकोपं समुपारिसंति २० राष्ट्रान्तपालाटविकालनानां यमुख्य प्रको
पोऽन्यतमः प्रकोपः उत्पद्यमानं निपुण प्रचारैस्तन्निग्रहैभिः सम्यगुपाहरीत २१ सामादिभिः संशमयेत्प्रकोपं प
रस्य राष्ट्रह भेदनैश्च न चापि धीरः समयेत्प्रकोपं यथा गजे— परवान् प्रसतः २२ मनुष्यमुख्यापचयः स्वपो
हि हिरण्यधान्यापचयो व्ययस्तु तस्माद्धिमान्नैव विहर्ग बुद्धिः क्षयव्ययापायसकीमुपेयात् २३ अवश्यनिष्यंति

का·म·नामहापत्नाद्यामहीर्धस्त्रां पशिरामकस्मां कामंव्यपायासकरीमपेपात्वेव जातुस परोषएकाम् २४ शत्रुवश
३८ कोषुसमुद्यमश्चेवकोषु मोहात्समुद्यमाश्च रावणेषुकालेषु समुद्यमश्चात्रिधैव कार्यव्यसनंवदन्ति २५ कामो
38 समारसिंगताजकल्माद्रीःसाध्वसंक्रोध्वर्धमनार्पताच दंभोभिमानोप्यतिधार्मिकत्वंहैमं स्वपुरुषस्य विमाननंच
२६ द्रोहोभयंशश्वदुपेक्षणंचशीतोष्णवर्षाप्रसहिष्णुताच एतान्यकालेसमुपाहितानिकुर्वन्त्यवश्यंस्खलुसि
द्धिविघ्नं २७ निजोपमैत्रश्चसमाश्रितश्चसंबंधजःकार्यसमुद्भवश्च मूलोगहीनोविविधोपचारैःपक्षंवधाः
सपक्षविधंवदन्ति २८ सत्यानुवृत्त्यागुणकीर्तनेननिरासहित्वेनवरंप्रगृह्य नरर्षिशौचोद्यमसंकथाप्रियस्तो
त्ररागीसहिवेतिनव्य: २९ कुलीनमार्यंश्रुतवद्विनीतंमानोन्नतंसभ्यमहाभर्व्यमन्यैः कृतनम्रमूर्जमनिसत्वमुनंकस
हूत्तपक्षेस्वलुनंवर्तियात् ३० उद्योगमेधाधृतिसत्यसत्वत्यागानुरागस्थितिगौरवाणि जितेंद्रियत्वंप्रसहिष्णुता राम
द्वाःप्रागलभ्यामिमात्मगुणान्वदंति ३१ मंत्रस्यशान्तेमनवपोपचारंस्वकोपहंऊैप्रभुशक्तिमान्तःउत्साहशक्तिं ३८

वलहृद्विवेष्वोत्थितशक्तिरुत्कोभवतीहजेता ३२ शौर्य्यंभुहास्यंव्यसनेषुहैन्यमुक्ताहसंपन्नुनिधीरताच अस्माति
कौशल्यसमुद्भवाचसांसर्गिकीधीःपरिणामिरीतिच ३३ उत्साहमवाप्यवसायपचेष्टाहाटत्वंकर्मस्वनिपोरुषंचअ
रोगताकर्मफलोपपत्तिर्दैवानुलोम्यंहिनिराधिताच ३४ पक्षाद्विनानेनगरहीनकोषःपक्षाद्विहीनेरिपुमभ्युपेयात्
इतिप्रसर्पन्त्रियतेसमुद्रप्रभातिनातालभतेधरित्री ३५ कालोगनानांसजलाम्भजालोपांतुनरस्यप्रतुरंग
मानांनाम्नपर्वबोधिनुषाप्रभृतःसंपन्नसस्यास्थितिकालसम्यक् ३६ एत्राभुतत्कोविनिहंतिकाकंकाकोप्यु
लूकोजनीथ्यपापे इतिस्मकालंप्रसमीक्ष्यपापात्कालोभवंतीहसमीहितानि ३७ अयानत्रामाकर्षतिकूलसं
स्थंस्थानेचनत्राःसलिलाभ्युपेतं व्यापद्यमानोध्रुवमभ्युपैतिहेशास्थितःकर्मवलोपभोगं ३८ समंतुरंगौविषमं
चनागैस्तथाजलाद्रंसमहीधरंच नारायतंपक्षिवलानुपेतैर्पापावलंत्वप्रसमीक्ष्यमिश्रं ३९ मनुप्रमादेपततिस्म
तोपेत्नीषभेष्यरूपोहकरूभतुगां निश्चंचसंवीक्ष्यपथ्यासुखंचगाढेन्नैंहोविग्रपापदेशं ४० नचातितोपंनचलो

का॰म॰ना यहीनंष्ठतंवसम्यग्व्यवसेन्धनेन उत्पद्यमार्गविद्धनज्ञष्ठतः सावध्रपातौरिष्ठमभ्युपेयात् ५१ सुधीर्यथासारमुपेतनतो
३९ यंविध्यासिभिः क्रांतजंलंक्षिष्ठहूं तस्मात्त्वमेव द्विषतामुपेयाद्यस्मात्कु पारिषदानमार्तः ५२ येदूरयात्रांसहसाविशा
39 निमूढारिष्ठतामविचार्यमूढां ज्ञेयांनितेषामचिरेणाख

नं॰ ६५२

राम
३९
१००